

TANULMÁNYOK

URBÁN ALADÁR

HADIFOGLYOK MAGYARORSZÁGON 1848 UTOLSÓ NEGYEDÉVÉBEN

1848 októberének első hetében részben véres összeütközések, részben a harc nélkül ki-kényszerített fegyverletétel következtében több mint 10 000 horvát fogoly került a magyar hatóságok kezére. A katonai vezetők és a kormánybiztosok jelentései közölték a saját és az ellenséges veszteségeket, a zsákmányolt fegyverek mennyiségét. Többnyire rögzítették, hogy a foglyokat hova szállították, de nincs áttekintésünk a további fejleményekről. Az alábbiak ezt kísérlik meg, amennyiben azt az információk vagy az iratok hiányossága lehetővé teszi. Tanulmányunk ismertetni kívánja a hadifoglyokkal való bánásmódot, elhelyezést, a legénység munkára fogását, a tisztekkel való megkülönböztetett bánásmódot.¹

Október első hetének eredményei

Székesfehérvár

A pákozdi kudarc után Jellačić visszavonult Székesfehérvárra, s másnap három napos fegyverszünetet kötött. Mivel feladta elképzelését, hogy megkísérelje a továbbvonulást Buda felé, október 1-jén megindította csapatait Győr irányába. Fehérvárról Jellačić 1140–1200 főnyi helyőrséget hagyott, részben az ott felhalmozott készletek és a hadikórház védelmére, részben, hogy az bevárja Roth tábornok Szlavóniából indult hadoszlopát.² Hadhalmy Pál, Fehérvár polgármestere október 4-én jelentette Csány László kormánybiztosnak, hogy az előző napon a felkelt nép 1154 horvátot és 7 tisztet lefegyverzett. (Arról nem ír, hogy ez nem ment fegyveres összeütközés nélkül.) A polgármester azt is jelentette, hogy az 1154 foglyot még aznap reggel erős nemzetőri kísérettel Budára indították.³ A hírről értesülve a Honvédelmi Bizottmány még aznap *Nyílt rendelet*-ben utasította a budai nemzetőrséget, hogy három százada azonnal induljon a szállítmány elé, s ott, ahol

¹ Mindkét harcoló félnek a hadifoglyokkal való bánásmódjáról áttekintést nyújt *Gyalókey Jenő*: A világháború előtti korszakok. In: Hadifogly magyarok története. Szerk.: *Baja Benedek, Lukinich Imre, Pilch Jenő és Zilahy Lajos*. Budapest, [1931.] I. k. 22–39. o.; *Hermann Róbert*: A szabadságharc hadtörténete 1848–1849. Budapest, 2001. (A továbbiakban: *Hermann* 2001.) 88–89. o.

² *Varga János*: Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén. Budapest, 1953. 147–154. o.; *Erdős Ferenc*: Forradalom és szabadságharc Fejér megyében 1848–1849. Székesfehérvár, 1998. 272–273. o.; *Magony Imre*: Székesfehérvár nemzetőrsége 1848. Székesfehérvár, 1998. 38–39. o.

³ Görgey István: 1848 júniusától novemberéig. Okmánytár 1848. szeptember 23. – október 16. Összeállította és jegyzetelte: *Katona Tamás*. Budapest, 1980. (A továbbiakban: *Görgey – Katona* 1980.) 298–299. o. A továbbiakra lásd még Fehérvár bizottmányának október 3-i üléséről készült jegyzőkönyvét! Közli: *Görgey – Katona* 1980. 282–288. o. Az országgyűlés által a táborba küldött kormánybiztosok október 6-án 1254 Fehérváron elfogott horvát foglyot jelentettek. Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén I. Kossuth Lajos Összes Munkái XIII. S. a. r.: *Barta István*. Budapest, 1952. (A továbbiakban: KLÓM XIII.) 92. o.

érik, a foglyok őrizetét átvegyék és Budára kísérik. A hajóhíd budai hídfőjéhez érve jelentésük megérkezését. A Bizottmány rendelkezik az őrzés helyéről.⁴ A fehérváriak sikeréről Pázmány Dénes, a képviselőház elnöke még aznap, október 4-én beszámolt az országgyűlésnek, ahol – a jegyzőkönyv szerint – jelentette, hogy „Fehérvárnál 400, más helyeken pedig 1100 horvát fogoly jutott kezünkre”, akiket biztos kísérettel ide szállítanak, „őket Budavár erősítésének [helyesebben a Buda körüli sáncolásnak] munkájára használandó”.⁵ Az érkező horvát foglyokról gróf Török Bálint, a hadügyminisztérium polgári-gazdászati osztályának vezetője, október 6-án értesítette Pest város hatóságát, hogy a másnap érkező és a pesti Újépületben elhelyezendő 1500 (!) hadifogolyhoz egy polgári biztost kirendelve, a térparancsnokság közreműködésével számolja meg nem név szerint, hanem rendfokozatonként a foglyokat.⁶ Október 7-én már elkészült a bródi 7. határőrezrednek az Újépületben őrzött XIII–XVIII. századából származó foglyok *Számjegyzéke*. Eszerint a foglyok között volt négy kapitány, két főhadnagy, öt alhadnagy, egy orvos, hat őrmester, 27 tizedes, 42 altizedes, 11 dobos, 11 tisztizolga, 1096 közlegény, összesen 1205 fő.⁷ A Fehérvárott történetekhez hozzátartozik, hogy a Honvédelmi Bizottmánynak intézkednie kellett a horvátoktól elszedett fegyverek összegyűjtéséről.⁸

Nagykanizsa

A kanizsai események a Fehérvárott történetekkel egyidejűleg estek. A Jellačićnak Horvátországgal való összeköttetését szolgáló erős helyőrséggel ellátott várost a Vidos József és Pusztelnik Henrik által vezetett magyar erők október 4-én készültek megtámadni. Október 3-án kora délután azonban egy részeg horvát katona garázdálkodása, illetve a magyar erők érkezésének jelzésére kiállított horvát dobosok magatartása miatti gyanakvás – és az elmúlt hetek súlyos sérelmei – elszánt fellépéshez vezettek. A dobosokat megtámadták, s aki nem adta meg magát, azt agyonverték. A népfelkelés gyorsan kibontakozott, megtámadtak minden idegen katonát, s megölték azokat is. A félrevert harangok miatt a pánikba esett helyőrség egyik része megadta magát, a másik elmen-

⁴ MOL R 16 Budai nemzetőrség iratai 1848. (A továbbiakban: Budai nemzetőrség ir.) Iktatószám nélküli, hónapok szerint rendezett iratok az OHB-től, a HM-től, a BM-től, vagy a Rendőri Hivaltól érkezett rendeletek, átiratok, eredeti tisztázatok. Közli: *Urbán Aladár: Az Országos Honvédelmi Bizottmány kezdeti tevékenysége dokumentumok tükrében*, 1848. szeptember 30. – október 7. *Hadtörténelmi Közlemények*, 107. (1994.) 4. sz. (A továbbiakban: *Urbán* 1994.) 103. o. 56. dokumentum.

⁵ Az 1848/49. évi népképviselési országgyűlés. Szerk.: *Beér János – Csizmadia Andor*. Budapest, 1956. (A továbbiakban: *Népképviselési.*) 262. o. *Közlöny*, 1848. október 6. A Fehérvárott foglyul ejtett 400 horvátból Csány László kormánybiztos jelentett Pázmány Dénesnek, az országgyűlés elnökének, hogy ezeknek Budára küldését elrendelte. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) H 2 A Honvédelmi Bizottmány iratai (a továbbiakban OHB) 1848:2103. KLÓM XIII. 82–83. o. Csány László kormánybiztosi iratai 1848–1849. S. a. r.: *Hermann Róbert*. Budapest, 1998. (A továbbiakban: Csány iratai.) I. k. 345–347. o. A 400 ill. 1200 horvát fogolyra lásd A fehérvári bizottmánynak a 3. jegyzetnél idézett jegyzőkönyvét!

⁶ Budapest Főváros Levéltára. Pest város levéltára. Közigazgatási iratok. (A továbbiakban: Pesti közig.) 1848:207. *A Közlöny* 1848. október 7-én jelentette a foglyok megérkezését.

⁷ A létszám 8 tiszti lovással, 3 beteggel és 6 huszárral (!) együtt összesen 1222. Keresztes Károly biztos jelentése. Pesti közig. 1848:207. *A Kossuth Hírlapja* október 13-án a Fehérvárról hozott foglyokról jelentve 1154 és 400 főnyi létszámról, 5 főtisztről és a tisztiállomány összetételéről részletesen jelentett.

⁸ Madarász László nyílt rendelete Kállay Ödön kormánybiztoshoz. 1848. október 16. OHB 1848:1143. A város november 16-án kelt jelentése: OHB 1848:3256.

kült. A főtéri vendéglőben foglyul ejtettek 7 főtisztet és egy főüzért.⁹ Vidos József október 4-én Pázmány Déneshez küldött jelentésében 10 fogságba esett tisztról és 200 körüli fogolyról jelentett.¹⁰ Sárközy Albert kormánybiztos október 10-én 7 elfogott tisztról és 60 közkatonáról számolt be a Honvédelmi Bizottmánynak.¹¹ Egy, az eseményekkel foglalkozó tanulmány szerint: „A horvát foglyokat Zalaegerszegről tovább szállították Szombathelyre, a tisztek közül 9 főt Rohoncon helyeztek el. A legénységi állományúak közül 55 főt 1848 november végén – miután letették az esküt, hogy nem harcolnak Magyarország ellen – hazaengedtek Horvátországba.”¹² Egy jelentésből tudjuk, hogy az elfogott tisztek között egy-egy százados, alszázados, térszázados, főhadnagy és négy elsőosztályú hadnagy volt.¹³ A foglyok hazabocsátására már korábban történt intézkedés, mert Csertán Sándor zalai kormánybiztos már október 10-én megkapta az utasítást, hogy az idősebb foglyokat a mellékelt szöveg alapján letett eskü után szigorú őrizettel a határig kísértesse és a hazájukba utasítsa. De addig szigorú őrizet alatt tartsa őket. Készítse el a névsorukat, s a másolatot terjessze fel.¹⁴ Ugyanakkor egyáltalán nem valószínű, hogy a rendeletet ezekben a kritikus napokban valóban végre is hajtották. Zala megyébe ekkor újabb horvát támadástól tartottak, október 15-én pedig megérkezett Perczel Mór ezredes dandárja a megyébe, s két nap múlva felszabadította a Muraközt, azaz a foglyok hazaengedése helyett a magyar sereg éppen újabbakat ejtett.

Bárándpuszta

Jellačić hadműveleti tervében fontos szerep jutott volna annak a Drávát szeptember 21-én Szlavóniából Roth vezérőrnagy parancsnoksága alatt közeledő 9000 főnyi hadoszlopnak, amely a Pécs-Dombóvár útvonalon haladt. Ez október 4-én ért Székesfehérvár előterébe, amelynek horvát helyőrségét a felkelt nép az előző napon lefegyverezte. A tábornok számára világossá vált, hogy a fősereggel nem tud egyesülni. Ezért elhatározta, hogy visszatér Szlavóniába ugyanazon az útvonalon, amelyen előnyomult. Elhatározását megerősítette, hogy október 4-én Görgei Tácnál huszárjaival rajtaütött a hadoszlop immár visszavonuló elővédjén, amely másnap reggel 1500 emberével Bárándpusztánál ellenállás nélkül megadta magát.¹⁵ Az esetről Perczel Mór jelentett a Honvédelmi Bizottmánynak október 5-én déli 12 órakor. Beszámolt arról, hogy aznap reggel Roth bekerített „előcsapata” belátva reménytelen helyzetét, 1500 ember és 11 tiszt egyetlen lövés nélkül megadta magát. A tiszteknek a nemzetgyűlés további rendelkezéséig meg-

⁹ Hermann Róbert: Egy népfelkelés anatómiája. Nagykanizsa felszabadítása 1848. október 3-án. In: *Hermann Róbert: A Drávától a Lajtáig*. Budapest, 2008. (A továbbiakban: *Hermann 2008.*) 152–153. o.

¹⁰ Nagykanizsa és környéke 1848–1849-ben. Okmánytár. S. a. r.: *Hermann Róbert és Molnár András*. Nagykanizsa, 2000. (A továbbiakban: Nagykanizsa.) I. k. 233–235. o. Az október 3-i események részletes leírásával.

¹¹ OHB 1848:1045.

¹² *Hermann 2008.* 159. o.

¹³ Hertelendy ny. cs. kir százados a soproni kerületi főhadbiztossághoz. Rohonc, 1848. október 10. Nagykanizsa, I. k. 259–260. o. Megadja a tisztek nevét és ezredüket, valamint az elfogott tiszteknek járó békeállományi illetmény összegét.

¹⁴ OHB 1848:1081. Az eskü szövege: KLÖM XIII. 139. o.

¹⁵ *Hermann 2001.* 137–138. o.

engedte, hogy megtartsák kardjukat. „Mi részemről azon oknál is fogva történt – indokolta –, hogy a többi Roth-féle seregnek lefegyverzése – már ekkor mozgalmaimnál fogva bizton számítek – annál biztosabban és lehető vérvimérettel; és ami fő, idő nyéréssel eszközöltethessék.”¹⁶ Perczel jelentését az országgyűlés október 6-i délutáni ülésén ismertették. Az elnök a foglyok létszámának közlésén túl azt emelte ki, hogy ha Roth tábornok serege a fegyvert nem teszi le, a magyar csapatok október 6-án megtámadják.¹⁷ Pázmándy még aznap tájékoztatta Csány Lászlót Perczel sikeréről, a foglyok számáról. Arról tudósított, hogy Roth Philippovič tábornokot küldte parlamenterként, de annak nem volt felhatalmazása, hogy a fegyverletételről tárgyaljon. Perczel hat órai gondolkodási időt adott, különben megtámadja a horvátokat, s azt üzenté, hogy felakasztatja a két tábornokot. Mindezek nincsenek Perczel levelében. Az értesülések nyilván Balogh János beszámolójából származnak.¹⁸ A foglyok érkezésének napján, október 7-én Mészáros Lázár hadügyminiszter emlékeztette a Honvédelmi Bizottmányt, hogy a tegnapelőtt érkezett 1161 horvát fogoly Egerbe szállításáról született határozat, s most újólág érkezett 1500 fő. A foglyok fegyveres őrzése a nemzetőrségnek igen nagy terhet jelent, ezért el kell őket szállítani. Azonban nem lehet őket Egerbe küldeni, s Felső-Magyarországra sem. a „tót elem” miatt. Kéri tehát a bizottmány állásfoglalását.¹⁹

Ozora

Perczel október 5-én délben kelt levele után Tácon, a főhadiszálláson felkereste őt Philippovič vezérőrnagy, Roth tábornok megbízottja, hogy a Szlavóniába történő visszavonulás feltételeiről tárgyaljon. Perczel azonban feltétel nélküli megadást követelt, amire Philippovič nem volt felkészülve, s arra megbízása értelmében nem is lehetett. A sikertelen tárgyalás után a horvátok az esti órákban megindultak dél felé, útjukban Kálóz helysége nál egy felszedett híd állta útjukat, s a lakosság bátor fellépése: lövöldözése miatt visszahúzódtak. A horvát erők csak október 6-án reggel vonultak be Kálózra, s folytatták útjukat Dég irányába – hátuk mögött Perczel és Görgei komoly erőt képviselő alakulataival. Roth hadoszlopát Ozora előtt a Sió-csatorna felszedett hídja állította meg, valamint a túlsó oldalon álló Tolna megyei nemzetőrség. Reménytelen helyzetét látva Roth tábornok október 7-én reggel a fegyverletétel mellett döntött.²⁰ Perczel október 7-én Ozorán

¹⁶ OHB 1848:879. *Közlöny*, 1848. október 8. Perczel jelentése, hogy az 1500 foglyot Foster őrnagy parancsnoksága alatt álló kunok kíséretében Adonynak indította. *Görgey – Katona* 1980. 306–309. o. *A Kossuth Hírlapja* október 8-án jelentette, hogy a foglyok hajón érkeztek Pestre.

¹⁷ Népképviselői, 266. o. A levelet Balogh János képviselő hozta, akit a főtáborból futárként küldtek Perczel seregéhez. Beszámolt az eseményekről és bemutatta az egyik zászlóalj fekete–sárga lobogóját. *Kossuth Hírlapja*, 1848. október 7. Perczel jelentését ismertetése után azonnal nyomdába adták, s talán még aznap megjelent dátum nélkül, ill. a „Tác október 5. déli 12 óra” címmel. Perczel sk. aláírása mellett Madarász László és Sembery Imre bizottmányi tagok neve is szerepel rajta. MOL R 32 1848/49. évi nyomtatványok.

¹⁸ A levél utal a futárra, akinek az a véleménye, hogy Roth megadja magát. KLÖM XIII. 99–100. o. *Görgey – Katona* 1980. 312–314. o. Perczel fenyegetése miatt (hogy ti. a két tábornokot fel fogja akasztatni), az OHB azt üzenté, hogy ne alkalmazzon rögtönítélő hatalmat. Dátum nélküli fogalmazvány Perczel levele mellett. OHB 1848:879. A levél Perczel ezredesnek szól, akinek rangját ekkor írták le először.

¹⁹ MOL H 2 Kossuth-Polizei-Akten. (A továbbiakban: KPA.) 143. A hajón érkezett 1500 foglyot és 11 tisztet az Újépületbe vitték. A napokban Egerbe szállítják őket – szól a tudósítás. *Kossuth Hírlapja*, 1848. október 8.

²⁰ *Hermann* 2001. 158–159. o.

kelt jelentésében összefoglalta az előző levél óta történeteket, s hogy az éhező és fáradt ellenséget a vérontás elkerülése érdekében fegyverletétre szólította fel. „Mi minden této-vázás és alku nélkül – szól a jelentés – egy pár szó parancsra megtörténvén, két generális Roth és Filippovich, 3 stabális és mintegy 50 tisztt; továbbá 12 ágyú a töltés szekerekkel, 5 zászló, végre 7500 közkatonára és altisztt a mai napon elfoglaltatott és fogollyá tétetett.” A két tábornoktól elvették a kardot, a tisztek megtarthatták azt. A tiszteket a Zrínyi csapat egy századának kíséretében Pestre rendelte. A 7500 közkatonát – hacsak az országgyűlés másként nem rendelkezik – azért, hogy tartásuk az államnak költséget ne jelentsen, „de azért is, hogy illy bánásmód által ők nemzetünk nagy lelkiségéről meggyőződhetve leköteleztessenek, már holnap szoros őrizet alatt Slavoniába visszakisértetem.” – írja.²¹ Az országgyűlés október 8-i ülésén megint több információ hangzott el, mint amit Perczel jelentett. A jegyzőkönyv szerint Pázmándy elnök a következőket mondta: „Midőn a két generális elfogatott, mintegy 50 tisztt, kik között három tábornoki tisztt is van, egy körbe állva, a fekete-sárga színű tisztoveket magoktól azzal eldobálták, hogy illy szín alatt többé szolgálni nem fognak. A 7500 főből álló elfogott sereg azt nyilatkoztatván, hogy a hadjárásra kényszerítve volt, Perczel Mór a tiszteket kivévén – ezen elfogottakat megeskettette, hogy Magyarország ellenében harcolni soha sem fognak, hazájokba visszaindította.”²² Perczel a foglyokkal kapcsolatos tervét levelében „ha csak a nemzetgyűlés mást nem parancsol” formulával említette, míg Pázmándy már mint befejezett tényként számolt be a foglyok hazaengedéséről. A Honvédelmi Bizottmány azonnal reagált. Mivel Perczel már elvonult haderejével, október 9-én a térségben illetékes Batthyány Kázmér baranyai főispánhoz és kormánybiztoshoz fordultak. A horvát és szlavón foglyok – „egyébiránt polgártársaink” – hazatérését a törvény és az igazság szellemében úgy tartják lehetségesnek, ha előtte ünnepélyesen leteszik a mellékelt szövegű esküt az alkotmányra. „Azt hisszük – nyilatkozta a Bizottmány nevében Szemere Bertalan, a levél fogalmazója – hogy e szellemi kapocs megkötése nélkül ne menjenek haza, s ha mint rabok kinszerítve [!] jöttek ide, mint szabad polgárok újjászületve térjenek vissza övéikhez. Mindenesetre a körülmény nekik czélszerűen és bőven megmagyarázandó.”²³ Batthyány Kázmér október 10-én este válaszolt és közölte, hogy „a Roth-féle többezernyi foglyot, amely hír szerint 6500 fő, Pécssett visszatartja.” (Vagyis a foglyok Pécsre érkezését várja, s nincs biztos tudomása létszámukról.) A foglyokat a kormánytól sürgöny útján várt világos utasításig visszatartja, ellenkező estben a Mohácson rendelkezésére álló hajóval és uszályokkal Pestre szállítja.²⁴ Kossuth október 12-én válaszolt Batthyánynak. Utasította, hogy vizsgálja meg, nincsenek-e a foglyok között lázítók és bujtogatók, s helyezze őket szoros őrizet alá. Válogassa ki a tehetetlen, öreg és családós embereket, ezeket eskesse meg az alkotmányra és hogy soha Magyarország ellen fegyvert nem fognak. Írassa össze nevü-

²¹ OHB 1848:997. *Közlöny*, 1848. október 14. *Görgey – Katona* 1980. 322–324. o. A két tábornok és a tisztek hajóval október 12-én érkeztek Pestre. *Kossuth Hírlapja*, 1848. október 12.; A szabadságharc története napi krónikákban. (1848) Egybeszedte *Kéry Gyula*. Budapest, 1899. (A továbbiakban: *Kéry* 1899.) 555. o.

²² Népképviselői, 272–273. o.

²³ KLÖM XIII. 138–139. o. Az eskü szövege: „Én N.N. esküszöm a királynak hűséget, a törvénynek és alkotmányának engedelmisséget, kijelentvén és fogadván, hogy a magyarok és horvátok közti testvéri és közös szabadságon és a nemzetiségek egységben tartásán alapuló szövetséget minden erőmből fenntartani szívesen és teljesen erőmből igyekszem.” Szemere fogalmazványa.

²⁴ MOL H 92. Az Országos Nemzetőrségi Haditanács iratai. Általános iratok. (A továbbiakban: ONöHt) 1848:5300.

ket, lakhelyüket, s bocsássa őket haza, de halálbüntetés terhe alatt tiltsa meg, hogy Eszék felé induljanak, illetve közelítsenek. A többi fogollyal azonban közölje, hogy mindaddig foglyok maradnak, amíg Horvátország és Szlavónia folytatja fegyveres tevékenységét az ország ellen, s amíg a törvény iránti engedelmségre vissza nem térnek.²⁵ Nem ismerjük, hogy miként hajtották végre Kossuth rendelkezését, de kérdéses, hogy az maradéktalanul megvalósult volna. Ismerjük ugyanis a Pécsről fegyver nélkül elbocsájtott 4. és 5. bródi határőrezred altisztjeinek nyilatkozatát, amelyről a jegyzőkönyvet 1848. október 23-án Vinkovcén vettek fel. Eszerint az altiszteket és a legénységet 700 nemzetőr kísérte Pécsre, ahol egy pihenőnapot kaptak. Másnap a főtéren ünnepi mise volt, majd négy négyszöget (Quarré) formáltak a foglyokkal, s a püspök minden egyes négyszögnek buzdító szentbeszédet tartott. Elmondta, hogy ők és a magyarok mindeztideig barátok voltak. Ezt követően megeskették őket, hogy soha többé ellenségként nem lépnek fel Magyarországra ellen. A beszámoló szerint a fegyveresektől körülveve, egyesek félelmükben letették az esküt, míg mások nem. Véleményük szerint ez a kikényszerített eskü nem köti őket, és készen állnak, hogy egy bátor vezetővel bármely pillanatban visszatérjenek.²⁶ A hadifoglyok oszlopa 5–6 napig vonulhatott Pécsre, így a kormánybiztos bizonyára megkapta Kossuth október 12-én kelt utasítását. Az altisztek beszámolójában azonban nem esik szó arról, hogy nevük és lakhelyük szerint jegyzékbe vették volna őket, ami a nagy tömeg miatt hosszú, fáradságos és erős őrizetet kívánó munka lett volna. A névsorok hiányában az esküjüket érvénytelennek tartó határőrök a fenyegetően beígért halálbüntetés kockázata nélkül térhettek volna vissza fegyveresen Magyarországra.

A hazaküldött foglyok megesketésével kapcsolatban tudjuk, hogy a horvát katonai hatóságok az általuk letett esküt tiszteletben tartották. Jellačić arra utasította Dahlen altábornagyot, hogy a hazabocsátott alakulatok egy részét küldjék Laibachba, két zászlóaljat tartsanak vissza Szlavóniában; hiszen ha a magyarok benyomulnának Szlavóniába, akkor a magyarok lennének a támadók, s erre a konvenció nem terjed ki.²⁷

Horvát hadifoglyok Pesten és Budán

A Fehérvárnál és Bárádon ejtett foglyokat Budára küldték, az Ozoránál fogságba esett tiszteket Pestre szállították. Később is érkeztek fogolyszállítmányok, amelyeknek elhelyezése és őrzése elég sok gondot okozott, így a Honvédelmi Bizottmány igyekezett azokat továbbszállítani. A két város között törekedtek a terheket megosztani, de a kisebb létszámú Buda nemzetőrségére arányosan nagyobb teher hárult. (A vidékre küldött foglyok kérdésével külön alfejezetben foglalkozunk.)

²⁵ OHB 1848:1001. KLÖM XIII. 172. o. Kossuth a fegyverviselésre alkalmasak visszatartását, s „ezen foglyokat az ide rekesztett arányban rendeltük dislocaltatni” – írta. Ezt a rendeletet nem ismerjük, de végrehajtásáról sincsenek ismereteink.

²⁶ Von der Revolution zur Reaction. Quelle zur Militärgeschichte der ungarische Revolution 1848–49. Bearbeitet von Robert Hermann, Thomas Klečka u. s. w. *Budapest–Wien*, 2005. 57–61. o. A jegyzőkönyv részletesen leírja szeptember 19-től a hadjárat eseményeit. A helytörténetírás szerint a foglyok október 11-én érkeztek Pécsre, s Batthyány Kázmér az ünnepélyes eskütétel után hazaengedte őket. *Kopasz Gábor: A baranyai nemzetőrség szerepe 1848–1849-ben*. In: *A Baranya Megyei Levéltár évkönyve*, 4. Szerk.: *Szita László*. Pécs, 1973. 78. o.

²⁷ Hermann 2008. 98. o.

A foglyok elhelyezése Pesten

Mivel a katonai vezetés a fogoly tisztek őrzésére a budai várat tartotta alkalmasnak, az alföldi toborzóútvjáról visszatért Kossuth már másnap, október 8-án utasította Kiss Miklós nemzetőri őrnagyot, hogy az Újépületben lévő 6 fogoly tisztet „nagyobb biztosításul tétesse át ön Budára és vegye azokat is... felelőssége alá.”²⁸ A nemzetőri őrnagy hatáskörét meghaladó rendelet korrekcióját másnap a Madarász László és Szemere Bertalan által aláírt rendelet korrigálta, amelyben az Újépület laktanya parancsnokát utasították, hogy az oda beszállított fogoly horvát tiszteket tüstént adja át Kiss Miklós őrnagy és parancsnoknak.²⁹ A *Kossuth Hírlapja* október 12-én tudósított arról, hogy Roth, Philippovics és Ozoránál fogságba esett tisztársai előző nap hajnalban gőzhajóval érkeztek Pestre (ti. itt volt hajóállomás) és a budai kaszárnyába szállították őket.³⁰

Hunkár Antal, Veszprém megye főispánja és kormánybiztosa október 12-én jelentette, hogy aznap küld Győrbe 183 horvát foglyot azzal a meghagyással, hogy gőzösön küldjék őket Pestre. Egyben átküldött 303 előfogatos szolgálatra kényszerített volt jobbágyot 337 lóval és 137 szekérral, hogy azokat a további rendelkezésig Győr megye lássa el.³¹ Az október 13-án érkezett foglyokról Antun Josipovic, Zágráb megye elmenekült főispánja és a horvát foglyok ügyében alkalmazott hadbiztos október 14-én azt jelentette a Bizottmánynak, hogy van közöttük egy határőrvidéki tiszt, két orvos és egy „dühös illir pap”. A tisztekre nézve javasolta, hogy szállítsák őket Budára a többi tiszthez, az orvosokat és a papot pedig külön kell őrizni, hogy a legénységet ne lázíthassák fel, mert az Újépületben igen gyenge az őrizet. Josipovic arra hívta fel a figyelmet, hogy a foglyok között van 4 turopolyai (túrmezei) közvitéz, akit erőszakkal kényszerítettek szolgálatra. Ezek jobb ellátást érdemelnek, s ha volna valami kereseti forrásuk, szabadon kellene őket engedni.³² Josipovic jelentése alapján a Bizottmány utasítására Hajnik Pál, az Országos Rendőri Hivatal igazgatója *Nyílt rendeletben* hagyta meg az Újépületben a horvát foglyokra ügyelő kapitánynak, hogy a név szerint megnevezett határőrségi tisztet, a két orvost és a papot adja át Toldy Lipótnak, a budai vár nemzetőrsége segédtisztjének.³³ Josipovic tevékenységéről a *Kossuth Hírlapja* jelentette „Fővárosi újdonságok” rovatában, hogy ő először beszédet tartott a foglyoknak, majd egyenként kihallgatta őket. A vallomások nagy része betanított volt: nem raboltak, nem gyilkoltak. De az altisztek elmondták, hogy raboltak, ha nem akartak éhen halni, mert nem kaptak fizetést.³⁴

²⁸ OHB 1848:905. Budai nemzetőrség ir. Kiss Miklóst már ekkor megbízták azzal, hogy a budai várban őrizze a hadifogoly tiszteket. Kossuth is úgy írt, hogy az újonnan érkezetteket, „azokat is” vegye őrizet alá.

²⁹ OHB 1848:927. Budai nemzetőrség ir. Az OHB rendelete tehát nem jelöl létszámot.

³⁰ *Kossuth Hírlapja*, 1848. október 12. *Kéry* 1899. 555. o. A horvát tisztek átvételéről már október 8-án megszületett a rendelkezés. Pest-budai nemzetőrök 1848-1849. Dokumentumok a fővárosi nemzetőrség történetéhez. S. a. r.: *Czaga Viktória és Jancsó Éva*. Budapest, 2001. (A továbbiakban: Pest-budai nemzetőrök.) 125. o.

³¹ OHB 1848:1028. Hunkár megjegyezte, hogy a szolgálatra kényszerített fuvarosok nem tekinthetők hadifogolynak.

³² KPA 330.

³³ Budai nemzetőrség ir. Kiss Miklós még aznap jelentette az OHB-nak, hogy a nevezett foglyokat a budai gránátos laktanyában (a Hadtörténeti Intézet és Múzeum mai épületében) „biztos őrizet alá” helyezte. Pest-budai nemzetőrök, 77. o.

³⁴ KH 1848. október 20.

Az iratok hiánya miatt a Pestre érkező foglyokról a sajtóban megjelent hírek nem mindig ellenőrizhetők, *A Kossuth Hírlapja* október 15-én arról tudósított, hogy tegnapelőtt (vagyis 12-én) mintegy 150 horvát foglyot hoztak Pestre, tegnap ismét 600 főt. A tudósítás arról is beszámolt, hogy a város elhelyezési gondját tovább növelte, hogy megérkezett Szegedről 480 olasz fogoly, akiknek kiszabadulásáról Kossuth rendelkezett, s akiket a tudósítás szerint a tábori kórházban helyeztek el.³⁵ Zlinszky István, Fejér megye első alispánja október 26-án értesítette Pest megye alispáni hivatalát, hogy aznap Székesfehérvárról mintegy 1200 horvát fogoly indul nemzetőrök kíséretében, s a Lovasberény–Gyuró–Törökbálint útvonalon, 29-én érkezik Törökbálintra. Ott Pest megye gondoskodik a foglyok átvételéről, ellátásáról, s arról, hogy nemzetőrök kíséretében Pestre szállítsa őket.³⁶ Ez a csoport azonos lehetett azzal az 1300 főnyi szállítmánnyal, akikről Kossuth írt Beöthy Ödön kormánybiztosnak november 2-án, beszámolva Perczel Mór sikereiről a Muraközben, s megjegyezve, hogy az 1300 foglyot Perczel Pestre küldte, de sokakat elengedett.³⁷ A város zsúfoltságának enyhítése érdekében a Honvédelmi Bizottmány november 8-án értesítette Debrecen városát, hogy Pestről 1100 horvát foglyot szállítanak oda.³⁸

A fővárosi hatóságoknak rövidesen újabb elhelyezési gondjai adódtak. Október 28-án Mészáros Lázár jelentette a Bizottmánynak, hogy Vácról megérkezett a 2. oláh határőrezred zászlóalja, amelyet az Újépületben helyeztek el. Mivel ott horvát foglyok és cseh tüzerek is vannak „egy bekövetkező eset elkerülésére” máshova kellene őket elhelyezni.³⁹ A Bizottmány nevében Nyáry Pál másnap intézkedett, utasította a hadügyminisztériumot és Hajnik Pál rendőrigazgatót, hogy keressen új szálláshelyet a románoknak.⁴⁰

³⁵ KH 1848. október 15. Az érkezési dátumok kiszámításánál azt vettük figyelembe, hogy az október 15-i felhívást feltehetőleg az előző napon fogalmazták. Így jön ki az említett két nap. A 388 olasz (12 beteg visszamaradt) október 10-én érkezett vonaton Szolnokról Pestre. *Urbán Aladár*: Kossuth Lajos és a szegedi olasz foglyok kiszabadítása 1848 októberében. In: *Urbán Aladár*: Batthyánytól Kossuthig. Hadsereg és politika 1848 őszén. Budapest, 2009. 263. o.

³⁶ Pest megye levéltára. Alispáni elnöki iratok 1848. Horvát foglyok.

³⁷ OHB 1848:2067. KLÖM XIII. 336. o. (A létszámok, mint láttuk, nem pontosak, hanem többnyire kerekítettek.) Perczel csapatai október 17-én Letenyénél és Kotorimál ejtették ezeket a, többnyire horvát népfelkelőkből álló foglyokat. *Hermann Róbert*: Perczel Mór első honmentő hadjárata. (Zalai Gyűjtemény 36/II.) Zalaegerszeg, 1995. 23., 24., 26. o.

³⁸ OHB 1848:2567. Időközben öreg foglyokat engedtek el őrség kíséretében, nehogy a dülások miatt elkeveredett lakosság megtámadja őket.

³⁹ OHB 1848:1885. A román 17. (2. oláh) határőrezred 1. zászlóalja július 22-én indult el Naszodról a délvidéki hadszíntérre. Miután már útközben kiderült róluk, hogy nem akarnak harcolni a részben szerb határőrökből álló szerb fölkelők ellen, augusztus közepén Szegedről hajón Szolnokra, onnan vasúton Pestre, majd Váczra, onnan pedig hajón Pozsonyba küldték őket. Pozsonyból két század augusztus 20-án Sopronba, a megmaradt négy század 21-én Lipótvárba indult. Október 7-én a lipótvári várórség más alakulataival együtt ez az alakulat is elfogadta az október 3-i uralkodói rendeletet. Október 14-én – miután a környékbeli magyar nemzetőrség körülfogta az erődöt – Jeszenák János báró, Nyitra megyei kormánybiztos felszólítására a tisztikar szóbeli fogadalmat tett, hogy nem harcol Magyarország ellen, mire Jeszenák beleegyezett abba, hogy a négy század elhagyja az erődöt, s magyar területen átvonulva, visszatérjen ezredkerületébe. Október 23-án érkeztek Váczra, ám itt nem voltak hajlandók esküt tenni a magyar alkotmányra, mire 24-én vasúton Pestre szállították őket. Kossuth október 30-án, majd november 9-én Hrabovszky János báró, altábornagyot, a budai főhadparancsnokság vezetőjét szólította föl a határőrök lefegyverzésére. *Urbán Aladár*: Batthyány Lajos miniszterelnöksége, fogsága és halála. Budapest, 2007. 260–261. o.; *Spira György*: Kossuth és a Vág mellékéről hazatérni próbáló grancsárok 1848 őszén. *Korunk*, 2002/4. 103–115. o.

⁴⁰ MOL H 75 Hadügyminisztérium általános iratok. (A továbbiakban: HM) 1848:9041. OHB 1848:1885. A románokat Budán, valószínűleg a Háromnyúl laktanyában szállásolták el.

A zászlóalj nem akarta letenni az esküt, s Kossuth, aki ebben az ellenszegülésben a „kormány lealáztatását” látta, október 30-án utasította a hadügyminisztert, hogy Hrabovszky főparancsnokkal tegye meg a szükséges intézkedéseket a zászlóalj lefegyverzésére.⁴¹ A türelmetlen Kossuth november 12-én magának Hrabovszkynak írt, s tart-hatatatlannak tartotta, hogy ez az ellenséges katonai fegyveres erő az ország szívében tar-tózkodjék. Felszólította a Honvédelmi Bizottmány nevében, hogy ezt az engedetlen alakulatot még aznap „bár minő eszközzel fegyvereztesse le”, s ezután tekintsék őket hadifogolynak.⁴² November 14-én a hadügyminisztérium azt az utasítást kapta, hogy mi-előtt a fővárosban tartózkodó székely zászlóalj visszaindulna Erdélybe, azt kell felhasz-nálni a román zászlóalj lefegyverzésére. Kossuth erről már szólt a székelyekkel.⁴³

A román határőrszászlóaljat Lipótvár biztonsága érdekében távolították el. Hasonló történt Munkács várának nem magyar legénységű helyőrségével. A Bereg megyei nem-zetőrség őrnagya, Eötvös Tamás október 14-én jelentette Kossuthnak, hogy a Galíciába vezető utakat ellenőrző munkácsi vár helyőrsége ellenséges magatartást tanúsít, továbbá a térséget Galícia felől betörés fenyegeti. Kossuth október 18-án az eddigi megyei toborzóbiztost, Szintay Jánost nevezte ki a térség teljhatalmú kormánybiztosának azzal, hogy gondoskodjék a megfelelő védelmi intézkedésekről.⁴⁴ Kossuth egyidejű megkere-sésére Mészáros Lázár október 17-én arra szólította fel Hrabovszky főhadparancsnokot, hogy intézkedjen: Munkács vára fogadjon be nemzetőrséget.⁴⁵ A vár megtartását Szintay jelentése szerint komolyan fenyegette a 9. (Hartmann) gyalogezred Máramarosból érke-zett mintegy 500 főnyi alakulata, amely úgy jelent meg Munkácson, hogy erről a megyét előre értesítették volna.⁴⁶ Mivel ezt a katonaságot a megye és a város nem volt hajlandó ellátni, az végül eltávozott Galícia felé.⁴⁷ Megkönnyítette a kormánybiztosok dolgát, hogy időközben Laube őrnagy, a vár parancsnoka felajánlotta szolgálatait és a várat a Honvédelmi Bizottmány rendelkezésre bocsátotta.⁴⁸ Szintay november 2-án jelentette a Bizottmánynak, hogy a munkácsi vár 263 főnyi cseh és lengyel katonaságát a vár bizto-sítása érdekében Podhering és Porosháza (?) helységekre rendelte.⁴⁹ Szintay november 6-án azt az utasítást kapta, hogy küldje őket Pestre. Egyidejűleg a hadügyminisztériumot is értesítették, hogy amint a vár korábbi helyőrsége megérkezik, intézkedjék azok Komá-romba szállításáról.⁵⁰ November 7-én a maga hatáskörében Nyáry Pál is intézkedett, hogy a 263 főnyi cseh és lengyel katonaságot Komáromba kell szállítani.⁵¹ Másnap a

⁴¹ OHB 1848:1924. KLÖM XIII. 314–315. o.

⁴² Hadtörténelmi Levéltár. Generalkommando. Präsidiale. (A továbbiakban: GK Präs.) 1848:715. OHB 1848:2785. Répásy Mihály tábornok november 15-én jelentette, hogy a román zászlóalj négy századát az Üllői úti laktanyában lefegyverezték. OHB 1848:3649.

⁴³ KLÖM XIII. 452. o.

⁴⁴ OHB 1848:1269.; KLÖM XIII. 239–240. o.

⁴⁵ MOL Generalkommando. P. szekció, 1848-1-20.

⁴⁶ KLÖM XIII. 255. o.

⁴⁷ *Lehoczky Tivadar*: Bereg megye és a munkácsi vár 1848–1849-ben. Munkács, 1899. 64–65. o.

⁴⁸ *Kéry* 1899. 578. o.

⁴⁹ OHB 1848:2465.

⁵⁰ OHB 1848:2435.

⁵¹ MOL H 82 HM biztossági osztály. (A továbbiakban: HM bizt.) 1848-10-1093. Az értesítést a komáromi vár parancsnoka is megkapta, aki november 14-én tiltakozott az említett katonaság odaszállítása ellen. HM bizt. 1848-10-1161.

hadügyminisztérium Pest városának „közönségét” értesítette a 263 főnyi katonaság érkezéséről, meghagyva, hogy amint az említettek megérkeznek, azt jelentsék, s egyben gondoskodjanak elhelyezésükről és ellátásukról, amíg Komáromba történő elszállításuk megtörténik.⁵² Nincs pontos adatunk arra, hogy Munkács korábbi helyőrsége mikor érkezett Pestre, de a Honvédelmi Bizottmány december 8-án utasította a honvédelmi minisztériumot, hogy a cseh és lengyel foglyokat (!) az Újépületből máshová helyezze.⁵³

Visszatérve a Pesten őrzött horvát foglyokra, azok két ízben is folyamodtak hazabocsátásért. A válasz mindkét esetben az volt, hogy kérésük „jelen körülmények között” nem teljesíthető.⁵⁴ A zsúfoltság adta az ötletet a honvédelmi minisztériumnak, hogy november 25-én javasolja: a lovasságnál szolgált és magyarul is tudó horvát foglyokat alkalmazzák a fogatolt tüzérségnél. November 29-én a Bizottmány egyetértőleg nyilatkozott, de kikötötte, hogy hat honfi mellett csak egy ilyet alkalmazzanak, s azok is minél távolabb legyenek egymástól.⁵⁵ A horvát foglyok elhelyezésének zsúfoltságát jól mutatja Mészáros Lázárnak december 8-án a Bizottmányhoz intézett jelentése, amely szerint az Újépületben a 40 főre méretezett szobában 120 ember van. Mivel ez növeli a járványveszélyt, azt javasolja, hogy az épületben csak a tüzérek maradjanak.⁵⁶ A foglyok száma még növekedett, mert Kossuth december 23-án arra utasította a hadügyminisztériumot, hogy a Pesten lévő és esküt nem tett osztrák tüzéreket a Jászkun-kerület különböző helységeibe kell szállítani.⁵⁷ Az Újépület zsúfoltságának megszüntetése ezekben a feszült és válságos napokban lassan haladt. Lukács Dénes őrnagy, az épület parancsnoka december 25-én javasolta a horvát foglyok elszállítását, hogy a honvédeknek és a honvéd tüzéreknek elég helyük legyen.⁵⁸ A német (osztrák) tüzérek haladéktalan elszállítására Kossuth december 31-én utasította Madarász Lászlót, a Rendőri és Postaosztály vezetőjét, aki 1849. január 1-jén intézkedett, hogy a tiszteket Debrecenbe, a legénységet Szegedre szállítsák.⁵⁹

⁵² Pesti közig. 1848:267. A levél a város megnyugtatóására közli, hogy Komárom erődje már értesítést kapott a katonaság érkezéséről. Egyben lehetségesnek tartja, hogy a fővárosi térparancsnoksággal egyetértésben azok „célszerű” alkalmazását. Vagyis ezek a katonák nem foglyok. Kossuth november 19-én megkérdezte a HM-et, hogy ezek nem tennének-e esküt és nem szolgálnának-e? HM bizt. 1848-10-1172.

⁵³ OHB 1848:4466.; KLÖM XIII. 689. o. A HM rendeletben fordult a (már megszervezett) hadkerületi parancsnokságokhoz, hogy előzetes bejelentés nélkül ne küldjenek foglyokat vagy katonákat Budapestre, mert azok elhelyezése időnként nagy nehézségeket okoz. KLÖM XIII. 690. o.; *Közlöny*, 1848. december 16. A HM-et Görgői is váratlan fogolyszállítmánnyal lepte meg. Mészáros november 13-án jelentette az OHB-nek, hogy Görgői Pozsonyból Simunich táborából elfogott foglyokat küldött Pestre. Az OHB válasza: úgy kell velük bánni, mint a horvát foglyokkal. OHB 1848:3392.

⁵⁴ OHB 1848:3179, 3437.

⁵⁵ OHB 1848:3805.

⁵⁶ OHB 1848:4501. Az irat külzetén Csernátoni Lajos elnöki titkár december 14-i megjegyzése, hogy utasították az egészségügyet.

⁵⁷ OHB 1848:6345.; KLÖM XIII. 863. o. Ezek a komáromi várból biztonsági okból elszállított tüzérek, akiknek ügyében december közepén Kossuth levelezést folytatott a hadügyminisztériummal és Majthényi István tábornok várparancsnokkal. OHB 1848:6040, 6026.; KLÖM XIII. 748., 802–803., 812. o. Kossuth december 20-án intézkedett a Komáromból eltávolított tüzérek pótlásáról. KLÖM XIII. 820. o.

⁵⁸ OHB 1848:6767. Mellette a HM december 26-i felterjesztése az ügyről.

⁵⁹ KLÖM XIV. 28. o. (jegyzet)

Horvát foglyok Budán

Budán is hamar megtörtént a horvát foglyok számbavétele. Kiss Miklós, a budai nemzetőrség (a Pest megyei I. zászlóalj) őrnagya október 7-én utasítást kapott a Honvédelmi Bizottmánytól, hogy „a budai fogházban” lévő horvát foglyokat rögtön írassa össze. A rendelkezés a foglyokat három csoportba kívánta osztani: 1. családostok, idősek, katonai szolgálatra alkalmatlanok, „vagyis hitványak”; 2. akik katonák voltak, vagy annak alkalmasak; 3.) „a miveltség, és amennyire lehet, a szellemi érzelmiségük meghatározása.”⁶⁰ Másnap megszületett Kiss Miklós megbízása, hogy a megérkező Roth és Philippovics tábornokokat mint hadifoglyokat vegye át, s személyesen felel azért, hogy azok meg ne szökjenek, vagy az ellenség kémeivel kapcsolatba ne kerüljenek.⁶¹

Kiss őrnagy október 9-én benyújtotta a Honvédelmi Bizottmánynak a budai Háromnyúl kaszárnyában lévő horvát foglyok jegyzékét, ami „egy maga mellé vett tolmács” segítségével a legnagyobb gonddal készült. A mellékelt táblázatos kimutatás név szerint sorolja a tisztet: egy századost, két főhadnagyot, egy alhadnagyot, egy élelmezési segédet és egy katonai biztost. Az őrmesterektől lefelé 1160 főt számláló állományt a megadott három csoportba osztva ezredek szerint és név szerint tüntetve fel azokat. Értelmezve az eredeti rendelet homályos 3. kategóriáját 110 személyt sorolt föl név szerint, akik gyanúsak és őrizet alatt tartandók.⁶² Október 10-én a Bizottmány nevében Nyáry Pál figyelmeztette Kiss Miklóst, hogy hivatalos jelentés szerint a horvát fogoly tisztet a tilalom ellenére minden engedelem nélkül „a városban ide s tova szabadon járnak”, a kiszabott órán túl is elmaradnak. Utasították az őrnagyot, hogy szigorúan ügyeljen a hadifoglyokra, s azoktól, akik engedelem nélkül kimennek vagy kinn maradnának, kardjukat vegye el. Külön felhívták a figyelmet Haas kapitányra, akitől kardját vétesse el, s az elene emelt rablási és zsarolási panaszok miatt rendeljen el ügyében vizsgálatot.⁶³

A horvát foglyok létszámának és összetételének megismerése után lehetőség nyílt a nem harcoló (*non combattans*) személyekkel való foglalkozásra: dönteni elbocsájtásukról vagy felhasználásukról. Mészáros Lázár október 11-én jelentette a Bizottmánynak, hogy a Fehérvárról hozott személyek között a katonai élelmezési osztály két hivatalnoka, egy sütőmester, két fősütő és öt segédsütő van. Mivel a sütőszemélyzetből hiány van, ezt a 12 személyt mint nem harcolókat „czélszerűen szolgálatba kellene állítani”. Főleg, ha a sereg-nél tábori kemencéket állítanak fel. Mivel a komáromi vár létszámát szaporítani kell, az öt segédsütőt egy szállítmánnyal Komáromba kellene küldeni.⁶⁴ Kossuth másnap úgy értett egyet az előterjesztéssel, hogy a Fehérvárról érkezett „péksemmel” itt helyben használják. Egyben közölte, hogy az öt péksegéd ügyében már intézkedett.⁶⁵ A nem harcolók ügyében tehát elvi döntés született. Ennek értelmében október 15-én gróf Török Bálint, a

⁶⁰ OHB 1848:807.; Budai nemzetőrség ir. A levél aláírása az ezekben a napokban szokásos formula: „A miniszterelnök távollétében az országos honvédelmi bizottmány tagjai”. Aláírók Nyáry Pál és Madarász László.

⁶¹ OHB 1848:902.; KLÓM XIII. 134. o.

⁶² KPA 151.; Pest-budai nemzetőrök, 73. o.

⁶³ OHB 1848:952.; Budai nemzetőrség ir. Haas kapitány akkor követte el a neki felrótt bűncselekményeket, amikor a horvát utánpótlási oszlopot megtámadó, s a kocsikon szállított sebesülteket lemészároló pinchehelyiek ellen vezetett büntető expedíciót.

⁶⁴ HM bizt. 1848-10-927.

⁶⁵ HM bizt. 1848-10-956. A péksegédek Komáromba szállítására: OHB 1848:1011.

hadügyminisztérium biztossági (polgári gazdasági) osztályának igazgatója levélben utasította Kiss őrnagyot, hogy a gránátos laktanyában beszállásolt horvát hadifoglyok között lévő három, név szerint megjelölt katonai tisztviselőnek, míg az egyidejűleg kelt levélben Hajnik Páltól, az országos rendőrség igazgatójától a Pesten lévő foglyok között található két fő és öt segédsütőnek – mint nem harcolóknak – a fogságból való elbocsátását várta. A tisztviselőket a budai főparancsnokságnak, a sütőket a pesti élelmezési hivatalnak kell átadnia. A tisztviselőktől a laktanyából való távozás előtt írásbeli nyilatkozatot kellett aláírni, s azt Kiss őrnagynak a budai főparancsnoksághoz kellett eljuttatnia.⁶⁶

Kiss őrnagyot a Honvédelmi Bizottmány október 13-án figyelmeztette, hogy a hír szerint a hadifoglyoknál jelentős pénzmennyiség van. Ezért a visszaélések elkerülése érdekében utasította, hogy minden pénzt szedjen össze tőlük, s azt „a törvényes kormány rendeletéig” elvegye.⁶⁷ Az őrnagy erre válaszolva, október 14-én részletes jelentésben számolt be a Budán a József bástyára épült József laktanyában (ma: Táncsics Mihály u. 9.) őrzött horvát tisztokról, a velük való bánásmódról. A pénzekkel kapcsolatban jelentette, hogy a legénységtől és a kardjuktól megfosztott tisztoktól átvételükkor azonnal elvette a pénzt. A 16 tiszttől és a legénységtől elvett pénzösszeg mindösszesen 3581 ft. (Erről név szerinti táblázatos kimutatást mellékelte.)⁶⁸ A jelentés hozzátette, mivel a bizottmány „a fogoly tisztoknak meghatározott havi díjat még nem utaltak, napi kiadásaik fedezésére ”időrül-időre” utal nekik néhány forintot. A továbbiakban beszámolt arról, hogy Roth és Philoppovic tábornokoktól, Haas kapitánytól és a kardjuktól megfosztott tisztoktól irományaikat elvették, azokat a budai városkapitány jelenlétében megvizsgálta, s elzárva magánál őrzi. Különösebb információt nem talált azokban, de nyoma van annak, hogy a tábori orvosokat Windisch-Grätz küldte Prágából. A továbbiakban a jelentés felsorolja a különböző, tisztok által írt nyilatkozatokat, s mivel ezek fogságban készült irományok voltak, megjegyezte, hogy „csak egyenes megkeresésre és bejelentett célra” ad írószert és papírt. Az október 10-i, 952. sz. bizottmányi rendelettel kapcsolatban közölte, hogy annak vétele óta „az örökkel jól ellátott katonai laktanyát” egyetlen tiszt sem hagyta el. Az említett rendeletben szereplő Haas kapitánnyal kapcsolatban jelentette, hogy azt társaitól elkülönítve magánfogságba vetette, s ellene az eljárást saját elnöklete alatt, egy helyőrségi hadbíró és három nemzetőr részvételével már le is folytatta. A jelentés végül közölte, hogy a tisztok közül többen magyar szolgálatba kívánnak lépni, hogy a tisztok lovainak ellátása nagy gondot jelent (tartásuk költséges, az istálló messze van), s kívánatos, hogy a pincehelyi gazdák mielőbb visszakapják lovaikat. Befejezésül Kiss Miklós megemlíti, hogy Philippovícának egy Somogy megyei, barcsi születésű magyar kocsisa van, akinek elbocsátása semmi nehézséget nem jelent, annál is inkább, mert a tábornok eladta lovait Adonyban, így tehát kocsisra nincs is szüksége.⁶⁹

⁶⁶ HM bizt. 1848-10-956.

⁶⁷ OHB 1848:1033.

⁶⁸ OHB 1848:1581. A névsor élén Roth és Philoppovic vezérőrnagyok, Fligely tábornoki őrnagy (aki még szeptember 28-án esett fogságba), Lovetto és Haas századosok, akik szintén Ozoránál lettek foglyok. (A névsor egy novemberi kimutatáson megtalálható: Pest-budai nemzetőrök, 84. o.)

⁶⁹ OHB 1848:1581. A teljes szöveget közli: Pest-budai nemzetőrök, 75–77. o. A jelentéshez mellékelte „számszerinti kimutatás” két vezérőrnagyot, két alezredest, két őrnagyot, 19 századost, 21 főhadnagyot, 37 alhadnagyot, 2 hadbiztost, egy élelmezési biztost, egy számvevőt, négy alorvost, összesen 90 személyt sorol fel. A lovakról szóló kimutatás névszerint sorolja azok tulajdonosait, megjegyezve, hogy hatot Pincehelyen rabol-

Haas kapitány ügye mellett másik kapitány ellen is folyt vizsgálat, aki azonban nem vett részt katonai cselekményekben. Kállay Ödön kormánybiztos jelentette, hogy letartóztatta Karl Fritz kapitányt, a fehérvári katonai nevelde parancsnokát, aki ellen „feladás” történt, hogy Jellačićnak Pest-Buda környékét ábrázoló térképet adott volna át. Október 13-án Madarász László fogalmazta a választ, helyeselve a letartóztatást, s a Bizottmány nevében utasította a kormánybiztost, hogy a kapitányt szoros őrizet alatt Pestre szállíttassa.⁷⁰ Mivel a foglyot polgári hatóság szállította a fővárosba, ügye Hajnik Pál rendőrigazgatóhoz került. Ő október 16-án átküldte Budára Kiss Miklós őrnagyhoz, hogy „amíg a feladást megvizsgálják, valamelyik katonai laktanyában mint foglyot szoros őrizet alatt tartassa”.⁷¹ Mészáros december 4-én felvilágosítást kért Kiss Miklós (akkor már) alezredestől, hogy Fritz Károly kapitány, aki ellen a vádak nem bizonyosodtak meg, miért van még fogságban. Az eljárásról haladéktalanul jelentsen.⁷² Kiss Miklós másnap válaszolt, hogy a minisztérium a főparancsnokságtól kapott jegyzékre elbocsátotta az illetőt, de ő az elbocsátást további parancsig megtiltotta. Közölte, kéri a Honvédelmi Bizottmánytól, hogy foglyok elbocsátásáról őt eleve értesítsék.⁷³ Október közepén egyébként a Pesten történtek mintájára Budáról is bocsátottak el nem harcolókat. Október 15-én Mészáros Lázár név szerint kérte a gránátos laktanyában lévő három katonai tisztviselő és egy sütőmester elbocsátását, mert ezekre a fővárosban szükség van.⁷⁴ A *Kossuth Hírlapja* október 17-én önkényes „szabadságolásról” számolt be, miszerint a budavári „új kaszárnyából” (a gránátos laktanyából) egy fogoly minden nehézség nélkül látogatta meg a vízivárosi laktanyában fogolytársait, s csak a véletlenül múlt, hogy kijöve telekor egy nemzetőr elfogta. A lap aggodalmát fejezte ki a történetek miatt, mivel elképzelhetőnek tartotta, hogy a várból egyet leküldenek az alsó laktanyába, hogy kravalt csináljon, s az így keletkezett zűrzavarban a több száz várbeli fogoly könyvek lebírhatja az őket őrző 17 nemzetőrt.⁷⁵

A bárándi fegyverletétel hírére a képviselőház elnöke már utalt arra, hogy a horvát hadifoglyokat a budai sáncolásnál kell felhasználni. A Honvédelmi Bizottmány erről csak október 20-án döntött. Nyáry Pál ekkor utasította Kovách György alezredest, a pest-budai nemzetőrség főparancsnokát, hogy a munkálatok során a foglyok kellő őrizetéről gondoskodjon. Egyben közölte, hogy a budai hatóságokat felszólították a napidíjak megállapítására.⁷⁶ Buda városának tanácsulése október 23-án foglalkozott a kérdéssel. Válaszukban azt közölték a Bizottmánnyal, hogy véleményük szerint a sáncolásnál alkalmazott foglyok esetében a napidíjat 4 krajcárról 8 krajcárra, a napi egy adag kenyeret két

tak. A lovak ügyével Kossuth is foglalkozott. MOL H 15 BM rendőri osztály 1848-22-37, 39. Az OHB november 7-én elrendelte a lovak eladását. OHB 1848:2482.

⁷⁰ OHB 1848:1038.

⁷¹ Budai nemzetőrség ir.

⁷² OHB 1848:1843. Uo. A hatásköri vitát az OHB november 22-én eldöntötte, leszögezve, hogy a horvát foglyokkal kapcsolatos rendeleteket Kiss alezredes fogja végrehajtani.

⁷³ Budai nemzetőrség ir. Október 19-én a Kiss Miklóst helyettesítő Sztankovics Károly kapitány jelentette az OHB-nek, hogy a nevezetteket a szükséges nyilatkozat aláírása után átadta a főhadparancsnokságnak és az ottani élelmezési intézetnek. Név szerint felsorolva: Pest-budai nemzetőrök, 75. o.

⁷⁴ Budai nemzetőrség ir.

⁷⁵ KH 1848. október 17. A tudósítás teljes szövege: *Kéry* 1899. 570. o.

⁷⁶ Budai Nemzetőrség ir.

adagra kellene növelni.⁷⁷ Mivel a sáncolás a lakosság részvételével folyamatos volt, abba bekapcsolódni nem volt nehéz. Október 24-én Albert Ferenc nemzetőri százados és az erődítési munkák parancsnoka arra szólította fel a budai nemzetőrség ideiglenes parancsnokát, hogy másnap 100 horvát foglyot 25 töltött fegyverrel ellátott nemzetőr kíséren az óbudai városházához, honnan a munkahelyre és vissza gőzösön fogják őket szállítani.⁷⁸ Naponta 100–100 foglyot rendeljen ki, s ha minden Budán lévő fogoly részt vett a munkában, úgy a pestieket fogja igénybe venni.⁷⁹ A százados október 26-án már naponta 200–200 horvát foglyot igényelt.⁸⁰ A *Kossuth Hírlapja* ezekben a napokban adott hírt a sáncolási munkákról, hogy a Budán maradt horvát foglyok egy része Albert nemzetőri százados felügyelete alatt dolgozik. A százados felelős azért, hogy a foglyok kezébe olyan szerszám ne kerülhessen, amivel zavart okozhatnak. Ezért csak kosarazásra és talicskázásra használják őket.⁸¹ A foglyok őrzése, kísérése nagy terhet jelentett Buda város nemzetőrségének. Ezért október 30-án elszállításukat kérték azért is, mert a városban alakuló honvéd zászlóaljat a zsúfolt laktanyák miatt horvátokkal együtt kell elszállásolni, „ami nemcsak czélszerűtlen, de veszélyes is”. A Honvédelmi Bizottmány még aznap válasszolt, s közölte, hogy a foglyokat rövid idő alatt vidéken fogják elhelyezni.⁸²

A horvát foglyok tömeges budai elszállítására nem találtuk meg az intézkedést. A Honvédelmi Bizottmány december 12-én utasította Kiss Miklós alezredest, hogy a kórházban lévő Antolek hadifogoly kispap továbbra is szigorúan őrizendő; 11 név szerint megnevezett magyar személy Komáromba szállítandó; Oranich Mihály és Schlagen Lukács „útlevéllel elbocsájtandó”.⁸³ A foglyokat egyelőre nem szállíthatták el, mert Krajnik Imre, a közmunka- és közlekedési minisztérium tanácsosa november 20-án felszólította Pest megye „közönségét”, hogy az óbudai vámnál lévő utat javíttassa meg – ha másként nem, horvát foglyokkal –, mert az út rossz állapota az óbudai ruházati bizottmányból történő szállítmányokban nagy kárt okoz.⁸⁴ Válaszról vagy intézkedésről nem tudunk.

A hiányzó adatok miatt pontos ismereteink nincsenek, de a jelek szerint november végén Budáról több hadifogoly horvát tisztet engedtek el. Kiss Miklós alezredesnek a

⁷⁷ OHB 1848:1719.; Közcsend és közbátorság Budán, Pesten és Óbudán 1848–1849-ben. S. a. r.: *Czaga Viktória és Jancsó Éva*. (A továbbiakban: Közcsend.) 1998. 123. o.

⁷⁸ Budai nemzetőrök ir. A sáncolás kezdetének időpontjával nehezen egyeztethető össze, hogy Stáhly Ignác főorvos már október 24-én arról jelentett az OHB-nak, hogy a Budán őrzött horvát foglyok kiéhezettek, sílányul ruháztak, átázottak, akiket Kiscellbe kellene áthelyezni. Az OHB október 25-i válaszában ezt stratégiai megfontolásból nem tartotta lehetségesnek. Utasította a főorvost, hogy ellenőrizze a foglyok állapotát. Stáhly október 28-án jelentette, hogy ellenőrizte a vizivárosi Háromnyúl laktanyát, illetve a Szt. Flórián katonai kórházat. Az utóbbiban mindent rendben talált. A Háromnyúl laktanyában mintegy 740 fő van minden ágy, szalmazsák vagy szalma nélkül – ez utóbbi tetves voltuk miatt veszélyes is volna. Több katona megbetegedett, ami az átázás (eső, sár, vizes földön lefekvés) miatt történt. Egyesek megtagadták a munkát, mire nem kaptak húst, ami további ingerültséghez vezetett. Minderre: OHB 1848:1648. 1648. október 28-án Mészáros ajánlotta, a foglyoknak adjanak fehérneműt, mert a sáncásáson lerongyolódtak. Az OHB másnap elrendelte, hogy adjanak nekik egy-egy pár „fehér ruhát”. OHB 1848:1892.

⁷⁹ Budai nemzetőrség ir.

⁸⁰ OHB 1848:1822

⁸¹ *Kossuth Hírlapja*, 1848. október 26.

⁸² OHB 1848:1979. Mellette Waldheim János polgármester beadványa. Fővárosi Leéltár. Buda város levéltára Tanácsi levelezés 1848:1022.

⁸³ OHB 1848:2808.; Budai nemzetőrök ir.

⁸⁴ Pest megye Alispáni elnöki ir. 1848.

már ismert probléma okozott gondot, hogy őt, mint a foglyok őrzőjét, s az aktuális létszám nyilvántartóját nem értesítették időben. Október 27-én azzal a kéréssel fordult a Honvédelmi Bizottmányhoz, hogy a fogoly tisztek szabadulási papírjáról előre értesüljön, ne csak akkor, amikor azt felmutatják.⁸⁵ Novemberben egyébként megkezdődött a Budán őrzött tisztek vidékre szállítása. (Erre még visszatérünk.) Valószínűleg a katonai események késztették arra a kormányzatot, hogy foglalkozzon a még Budán őrzött fogoly tisztekkel. December 21-én Madarász László, a hónap elején megszervezett Rendőri és Postaosztály vezetője fordult Kiss Miklós alezredeshez. Levelében a budai várban Roth és Philippović, tovább Fligely, valamint a többi fogoly „mikénti tartásáról” kívánt biztos tájékoztatást. A jelentésben arra várt választ, hogy melyik épületben őrzik ezeket a foglyokat, hány szobájuk van, miként élelmezik, kik őrzik őket és ez az őrzés biztonságos-e, kiknek van engedélyük a kijárára és ez kinek a kíséretében történik.⁸⁶ Kiss alezredes jelentését nem ismerjük, de a „mikénti tartásról” feltett kérdésre nyilván közölte, hogy a tisztek a hadügyminisztérium által október 18-án megállapított havi illetményt kapják. Madarász a jelentéshez mellékelte illetménytáblázatot megküldte a Bizottmány-nak, vélelmezve, hogy az összeg az államnak súlyos teher, s egyikükre sem kell többet költeni, mint amennyit az élelmezésük megkíván.⁸⁷ A javaslatot a Honvédelmi Bizottmány megtárgyalta, s december 29-én Madarász arra utasította Kiss Miklóst, hogy a tisztek illetményét a felére szállítsa. Egyben figyelmeztette, hogy ügyeljen a József lakatnyában lévő horvát foglyokra.⁸⁸

Horvát foglyok vidéken

A Székesfehérvárnál elfogott, valamint a Bárádon a fegyvert letevő horvátokat a fővárosba szállították. Az Ozoránál magukat megadó tiszteket Budán helyezték őrizet alá, a legénységet és az altiszteket – mint ismertettük – Pécsre kísérték, s nagyrészüket az eskü után elengedték. A visszatartani szándékoltt létszámról és a Kossuth által rendelt diszlokációjáról nincsenek ismereteink. Láttuk, hogy Nagykanizsáról Komáromba kerültek foglyok, s a töredékes adatok szerint később is kerültek foglyok ebbe a fontos erődbe. A Pest-Budát tehermentesítő fogolyszállítmányok legénységéből és altisztekből álltak. A budai várban őrzött tisztek elszállítására csak közvetlenül az ellenség közeledését megelőzően került sor. Így a kétféle csoporttal történeteket külön kíséreljük meg áttekinteni.

A legénységi állomány vidékre szállítása

A főváros tehermentesítése érdekében elszállított foglyok részben Egerbe, de többségükben a Tiszán túlra kerültek. Ez utóbbiak közül egy nagyobb csoportot a Tiszaszabályozás munkálatainál hasznosították. Az alábbiakban a helyszínek szerint tekintjük át a fejleményeket.

⁸⁵ OHB 1848:3441. Az OHB másnap ugyanezen a számon utasította a HM-et, hogy kötelessége előzetesen jelezni az elbocsájtást. Ezt közölte Kiss alezredessel is.

⁸⁶ MOL H 95 Rendőri és Postaosztály iratai. (A továbbiakban: RPK és az iratok iktatásakor használt betűjelzése.) 1848:386.

⁸⁷ OHB 1848:6913. A HM október 18-i rendelete a hadifogoly horvát tisztek havi illetményéről: 1848:1298.

⁸⁸ RPK 1848:611. Irónnal írott levél. Mellette a kimutatás a kifizetett illetményekről. RPK 611. Irónnal írott levél. Mellette a kimutatás a kifizetett illetményekről. Népképviselési, 265. o.

Eger

Október 6-án az országgyűlés délelőtti ülésén az elnök bejelentette, hogy a Fehérvárról Budára szállított 1150 horvát fogoly elhelyezése az őrzésre nem alkalmas kaszárnyában történt, így a város tanácsa kijelentette, hogy a város erősítésében továbbra is kiveszik részüket, így azt a horvát foglyok nélkül is folytatják. Mivel ezek mellett a munkálatok mellett a foglyok őrzése erős szolgálatot igényel, az elnök közölte, hogy a Honvédelmi Bizottmány a foglyok Egerbe szállításáról döntött.⁸⁹ A Bizottmány még aznap kibocsátotta a *Nyílt rendeletet*, amely Csiky Sándort, a város országgyűlési képviselőjét utasította, hogy az Egerbe szállítandó 1500 (!) horvát hadifogoly biztos elszállításáról és őrzéséről a megyei és városi hatóságokkal egyetértőleg intézkedjék.⁹⁰ Ugyancsak ezen a napon rendelkezett Török Bálint (akinek osztályához tartozott az útrendek összeállítása), hogy Pest megye gondoskodjon, hogy a Budáról 8-án induló 1161 horvát fogoly a kirendelt nemzetőrség fedezete alatt 10-én Hatvanba érkezzen, ahol a további kísérést a Heves megyei nemzetőrség látja el, a szállítmányt már Budától kísérő biztos vezetésével.⁹¹ A fogolyszállítás ügyével a Nemzetőrség Haditanács is foglalkozott, amely a főváros nemzetőrségét utasította, hogy a foglyok kíséretére rendeljen ki őrséget. Hatvanban Heves és Külső-Szolnok megye nemzetőrsége látja majd el a feladatot.⁹² A végrehajtást azonban valami késleltette, mert a *Közlöny* tudósítója október 26-án jelentette, hogy Egerbe aznap érkeztek meg a horvát foglyok, s mivel elhelyezésükre nem volt megfelelő hely, a trinitáriusok elhagyott templomába szállásolták el őket.⁹³ A beszállásolás nem volt jó megoldás. November 3-án Puky Miklós hevesi alispán jelentette, hogy 796 embert egy raktárnak használt volt templomban őriznek, amelynek levetője döglletes, betegségeket okozhat. Kérdezi: dolgoztathatja-e a foglyokat? A Bizottmány november 7-én válaszolt, felhatalmazta a megyét, hogy a foglyokat tápláló élelmezés mellett dolgoztassa.⁹⁴ Puky november 18-án azt jelentette, hogy az egri nemzetőrök hanyagul látják el az őrszolgálatot, de esküdtszék elé nem lehet őket állítani, mert az esküdtszék rendre nem ül össze.⁹⁵ A Bizottmány november 25-én utasította Nádosy Sándor ezredest, a Haditanács elnökét, hogy intézkedjék: ha az esküdtszéket nem lehet összehívni, „a kicsapongó nemzetőröket” polgári törvényszék elé kell állítani.⁹⁶ Almásy Pál megyei kormánybiztos december 12-én Egerből jelentette, hogy Kassa elestének hírére 4000 nemzetőrt indított el. Mi történjék az ott őrzött horvát foglyokkal? A lakosság fél, hogy bajt okoznak.⁹⁷ Kossuth december 20-án válaszolt: „A horvát foglyok maradjanak

⁸⁹ Népképviselési, 265. o.

⁹⁰ OHB 1848:877. Pest megye lt. Alispáni elnöki ir. 1848. A Csiky Sándornak adott nyílt rendeletet közli: *Urbán* 1994. 111. o. 76. dok.

⁹¹ Pest megye lt. Alispáni elnöki ir. 1848.

⁹² ONöHt 1848:4960. A rendelkezés valójában az OHB-től származik, mert a fogalmazvány külzetén Nyáry kézjegye található.

⁹³ *Közlöny*, 1848. november 1. A foglyok elszállítására lásd: *Kéry* 1899. 579. Csiky Sándor kormánybiztos november 1-jén számolt el. OHB 1848:2010.

⁹⁴ OHB 1848:2474. Puky kérdésére az OHB hozzájárult, hogy 5 altiszt becsületszóra naponta néhány órára eltávozzon: OHB 1848:5903.

⁹⁵ OHB 1848:3759.

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ OHB 1848:5903. Az iratot közli: *Az 1848–49-es I. magyar hadtest iratai*. (I. kötet: megalakulásától az 1849. január 4-i kassai vereségig.) S. a. r.: *Dér Dezső és Hajagos József*. (A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 9.) Eger, 2002. (A továbbiakban: *Dér – Hajagos* 2002.) 67. o.

csak Egerben, Eger ne féljen. Arra nem megyen az ellenség semmi esetben, s ha már Egerben sem tarthatnók a foglyokat, Pesten még kevésbé.”⁹⁸ A foglyok elhelyezésével a várost sikerült megnyugtani. Almásy december 25-én jelentette, hogy „az előbb Egerben volt foglyok jelenben Gyöngyösön tartatnak”.⁹⁹

Tisza-szabályozás

Október 11-éről ismerünk egy feljegyzést (ülésjegyzőkönyvet), amely kimondja, hogy a horvát foglyok egy részét, 1230 főt a Tiszadobi Társulat rendelkezésére kell bocsátani, a többi marad Pesten, az Üllői úti laktanyában, míg továbbiakat Egerbe kell szállítani.¹⁰⁰ A fenti határozat megvalósítása érdekében a Honvédelmi Bizottmány október 16-án értesítette Hajnik Pált, a rendőrség osztályigazgatóját, hogy a Budán, a Háromnyúl kaszárnnyában és Pesten, az Újépületben összesen 3313 horvát fogoly van, akiket az országban szét kell osztani. Ezért 1250 főt a Zemplén és Szabolcs megyében a Tiszadobnál működő Tisza-szabályozáshoz fogják küldeni, melyről a hatóságot sürgősen értesíteni kell. A feljegyzés a továbbiakban azt mondja, hogy Egerbe további 600 főt kell küldeni, a hadi szabadosokat (szlobodnyákokat) útlevéllal haza kell bocsátani, s a 300 fuvarost szintén. Az itt maradó foglyokat pedig az Újépületben kell elhelyezni.¹⁰¹ (Hajniknak az értesítést a fogolyszállítás és a szabadon bocsátások miatt küldték. Szabolcs és Zemplén megyét a Bizottmány egyidejűleg értesítette, közölve, hogy 1250 horvát hadifoglyot küldenek gátépítésre, akiknek őrizetéről a megye nemzetőrségének kell gondoskodnia.)

A tervezet akkor öltött végleges formát, amikor október 18-án a Bizottmány értesítette a Tiszavölgyi társulat alelnökét és igazgatóját az 1250 hadifogoly átengedéséről. A meghatározott feltételek szerint a társaságnak kell gondoskodnia a foglyok elhelyezéséről, őrzéséről, amelyhez a hatóságok biztosítják a nemzetőrséget; a társaság feladata az elhelyezés és az élelmezés biztosítása; utóbbi az átadás után a társaság pénztárából történik.¹⁰²

A foglyok elszállításáról Hajnik Pál, a rendőri hivatal igazgatója intézkedett. Október 19-én közölte Madarasi Lászlóval, Pest megye alispánjával, hogy 21-én 1250 bródi hártárrt fognak Miskolcra szállítani a Tisza-szabályozási igazgatóság rendelkezése alá, valamint 713 ogulini foglyot, akik Egerbe kísérendők. A szállítmány biztosítására 300 gyalogos és 20 lovas nemzetőr szükséges. Intézkedjék, hogy ez a létszám október 21-én déltájban Gödöllőn készen álljon, s hogy gondoskodjon a foglyok ellátásáról és továbbszállításáról.¹⁰³ Az így biztosított munkaerő alkalmazásának anyagi feltételeit Kossuth tisztázta a Tisza-szabályozási Társulathoz november 7-én intézett levelében. Mindenekelőtt közölte, hogy a fővárosból el akarják távolítani a foglyokat, s munkára fogásukkal csökkenteni akarják az állam terheit. Utasította a társulatot, hogy a lehető legnagyobb létszámot alkalmazza, s anélkül, hogy ez számára túl nagy teher legyen, „a kiérdemelt

⁹⁸ OHB 1848:5803.; KLÖM XIII. 823. o.

⁹⁹ MOL HM Ált. 1848:12551. Közli: KLÖM XIII. 852. o.; *Dér – Hajagos* 2002. 179–180. o.

¹⁰⁰ KPA 671. A feljegyzést Térey Ignác, az OHB elnöki irodájának fogalmazója készítette.

¹⁰¹ OHB 1848:1105. Mellette Szabolcs megye levele, amelyben segítséget kér a gátépítéshez.

¹⁰² OHB 1848:1129.

¹⁰³ Pest megye lt. Alispáni elnöki ir. 1848.

munka helybeli béreseinek beszámíttassék, s ebből élelmezésök fedeztessék s az állomány kármentesíttessék”. A szükséges pénzüsszeget a pénzügyminisztérium utalja, ami a társulatnak kölcsönként adatik.¹⁰⁴

November 12-én a fővárosból újabb fogolyszállítmány indult a Tisza felső vidékére. November 11-én Hajnik Pál rendőrigazgató utasította a budapesti nemzetőrség főparancsnokságát, hogy másnap reggel ötkor legyen 200 töltött fegyveres nemzetőr a budai Háromnyúl laktanyánál, ahonnan 1100 horvát foglyot kell Pestre a vaspályához kísérni.¹⁰⁵ Egyidejűleg megkapta a *Nyílt rendeletet* Molnár György, Terézváros országgyűlési képviselője, hogy mint kormánybiztos kísérje az 1100 foglyot a Felső-Tisza vidékére, gondoskodva azok őrzéséről, szállításukról és élelmezésükről.¹⁰⁶ Antun Josipović hadbiztos november 12-én jelentette, hogy aznap reggel a Háromnyúl laktanyából 816, az Újépületből 340, összesen 1156 horvát foglyot a szolnoki vonaton rendeltetési helyére szállítottak. Az Újépületben még 193 fő maradt, s vannak még betegek Pesten és Budán.¹⁰⁷ Szabolcsban egyébként az egészségtelen elhelyezés vagy az élelmezés miatt a foglyok között kiütött a kolera. Erről jelentett november 14-én Degenfeld Imre, a megye főispánja. November 19-én a Honvédelmi Bizottmány a betegek elkülönítését ajánlotta, s egyidejűleg felszólította Pólya Ferenc főorvost, a kolerabizottság elnökét, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket.¹⁰⁸ Mivel a kolerás megbetegedéseknek a rossz időjárás is oka lehetett, november 14-én megszületett Kossuthnak Frank Antalhoz, az alsó-tiszai Tisza-szabályozási Társaság szabolcsi osztályigazgatójához intézett rendelete. Ez megállapította, hogy a beállott téli hideg miatt a foglyok élelmezése és elszállásolása más eljárást igényel. Lépjen kapcsolatba Szabolcs, Zemplén és Borsod megye főispánjaival, illetve kormánybiztosaival, s részvételükkel rendezze úgy a foglyok elszállásolását, hogy azokat a lakosok között kellő arányban felossza, s „katonai módon szállásoltassanak”. Így kell eljárni, mert az emberiség nem engedi, hogy ilyen időben a hadifoglyok csűrökben, istállókban legyenek elszállásolva. Élelmezésükről a továbbiakban az állam gondoskodik.¹⁰⁹

A Tisza mentén folyó eseményekkel párhuzamosan szállítottak horvát foglyokat a Szamos szabályozására is. A Honvédelmi Bizottmány november 7-én közölte Szatmár városával, hogy „a körülmények úgy kívánják”, miszerint horvát foglyokat szállítsanak oda, akiket a Szamos szabályozásánál alkalmazzanak. Mintegy 5–600 foglyot küldenek, s a város (nyilván külön megbízólevélben megnevezett) tanácsosát megbízzák, hogy a megye és a város részvételével szervezze meg ezeknek a foglyoknak az élelmezését, szállítását és biztos őrizetét. A rabok alkalmazására és az élelmezési költségekre az utasítást a közlekedési és közmunkaügyi minisztériumtól fogja kapni.¹¹⁰

¹⁰⁴ OHB 1848:2479.; KLÖM XIII. 369. o.

¹⁰⁵ Budai nemzetőrség ir.

¹⁰⁶ OHB 1848:2651. A rendelet szövege szerint az utazási (pihenési) állomásokról a közmunka és közlekedési minisztérium intézkedik.

¹⁰⁷ OHB 1848:2868.

¹⁰⁸ OHB 1848:3233.; KLÖM XIII. 501. o.

¹⁰⁹ OHB 1848:2982. Kossuth a levélben hangsúlyozta, hogy számít a katonai beszállással terhelt, de az ellenségétől távol élő lakosság hazafias érzelmeire.

¹¹⁰ OHB 1848:109.

A választ Kovács Lajos miniszteri osztályfőnök (a minisztérium tényleges vezetője) adta meg. Az utasítás azonban nem volt elég világos, mert november 22-én a Bizottmány áttette az említett munkálatokat a helyszínen irányító igazgató levelét Kovács Lajosnak, mivel az utasításokat általánosnak tartotta, s a levelében feltett kérdésekre választ várt.¹¹¹ Nyilván ez az értesülés is szerepet játszott abban, hogy Kovács Lajos, mint képviselő még ezen a napon az országgyűléstől kért engedélyt néhány nap eltávozásra, hogy a térségben lévő több, mint 3000 horvát fogoly ügyeinek intézését személyesen intézhesse.¹¹² Kovács tervezett utazása előtt a Honvédelmi Bizottmányban – talán az ő javaslatára – szóba kerültek a kialakult helyzetben a foglyokkal kapcsolatos intézkedések. November 28-án Kovács Lajos részletesen utasítást kapott a költségek elszámolásáról, elhelyezéséről (ha lehet laktanyában vagy középületben, ha nem, „katonai módon” beszállásolva), az őrzésről (ha a helység nemzetőrsége nem kellő létszámú a hatóság intézkedjen), s az ételmezésről (ha zord az idő, a foglyok napi ételme másfél font kenyér és fél font hús).¹¹³ December 9-én a közlekedési minisztérium elnöki irodája értesítette Hajnik Pál rendőri igazgatót, hogy a Tisza-szabályozáshoz szállítandó 400 hadifogoly távoli vidékre történő eljuttatása a téli időben nehézséggel és költségekkel jár. Ezért a minisztérium úgy döntött, hogy a foglyokat a hevesi társulat (Tisza) Roff helységében folyó munkálatokhoz alkalmazzák. Az érintetteket már értesítették. Kérik, intézkedjék, hogy a vasúton szállított 400 foglyot Szolnokok fogadják, őrzésükről rendelkezzenek. Intézkedjen, hogy 13-án Törökszentmiklósig (ahol éjszakáznak), majd Roffig kíséretükről és ételmezésükről gondoskodjanak.¹¹⁴ A fővárosból az utolsó fogolyszállítmányról december 26-án intézkedett a Honvédelmi Bizottmány. A hadügyminisztériumból Török Bálint osztályigazgató ekkor fordult felvilágosításért, a rendőrség vezetőjéhez. Aznap kapták az utasítást, hogy az Újépületben lévő foglyokat Szabolcsba kell szállítani, de sem az időpontot, sem a létszámot nem adták meg.¹¹⁵ A rendelkezés hiányossága a kapkodás kétségtelen jele.

Debrecen

Ismereteink szerint Debrecenbe először november 8-án szállítottak Pestről 1100 horvát foglyot a Törökszentmiklós-Karcag-Szoboszló útvonalon.¹¹⁶ Szatmárnémeti városa november 30-án jelentette a Honvédelmi Bizottmánynak, hogy a nagybányai tábor „feloszlása” miatt a november 27-én hozzájuk szállított 800 horvát foglyot másnap Debrecenbe szállítják. A nagyszámú fogoly őrzése a nemzetőrségnek nagy teher, amellet az ellenség támadása esetén a 800 fegyveressel gyarapodik. A jelentés szerint a foglyok december 7-én már Debrecenben lesznek.¹¹⁷ Egy december 2-án Szatmárból kelt jelentés-

¹¹¹ OHB 1848:3417.

¹¹² MOL N 70 Az 1848/49. évi országgyűlés iratai. 2A №.684b. A kérelem a gyakorlattól eltérően nem szerepel a Népképviselési jegyzőkönyvében.

¹¹³ OHB 1848:3848.

¹¹⁴ MOL H 31 Közlekedési minisztérium elnöki ir. 1848:352. A foglyokat az Újépületből szállították. Pest-budai nemzetőrök, 309. o.

¹¹⁵ RPK 1848:545.

¹¹⁶ OHB 1848:2567.

¹¹⁷ OHB 1848:4343.; OHB 1848:4727.

ből megtudjuk, hogy a foglyok Pestről november 18-án érkeztek Debrecenbe, s a jelentést tevő azokból 770 főt vett át. A nagybányai tábor szétverése, a két bányaváros feladása után a katonaság maradéka Szatmárba menekült. A hatóság és a lakosság aggódott a foglyok miatt, s a Bizottmány úgy rendelkezett, hogy a foglyokat december 1-jén vissza kell szállítani Debrecenbe.¹¹⁸

Kossuth december 6-án utasította a várost, hogy a másnap odaérkező foglyokat helyezze el és számukra a napi 4 krajcárt és a kenyéradagot biztosítsa.¹¹⁹ December 6-án a Honvédelmi Bizottmány külön is írt Debrecennek, hogy gondoskodják a másnap Szatmárnémetiből érkező 880 (!) horvát fogoly elhelyezéséről és előírás szerinti ételmezéséről.¹²⁰ Debrecen honvédelmi bizottmányának elnöke december 8-án jelentette a 780 (!) fogoly megérkezését. A múltkori szállítmányból visszamaradt 49 főből meghalt 11 és elszökött egy személy, maradt 37 fő, így jelenleg összesen 817 horvát fogoly van a városban. Továbbszállításuk kívánatos, mert (mint a mellékelt beadvány elsorolja) a nemzetőreik jobbik része a harctéren, a másik minden pillanatban indulásra kész, a város számos újonc ellátásával terhelt. Az itthon maradt polgárok éjjel-nappal örködéssel vannak elfoglalva, így a foglyok tartása számukra lehetetlen. Kéri a Honvédelmi Bizottmány intézkedését.¹²¹ A városnak ezt a kis gondját az országos esemény: a kormány Debrecenbe költözése oldotta meg. A hely- és élelemhiány miatt a Bizottmány 1849. január 9-én úgy rendelkezett, hogy 100 foglyot a megye Komádi nevű helységébe, 300 főt Nagykárolyba, 200–200 főt pedig a Békés megyei Füzesgyarmatra, illetve Szeghalomra kell szállítani.¹²²

Szeged

A Kikindáról Szegedre hozott szerb foglyok Komáromba szállítása és az olasz foglyoknak Kossuth által elrendelt szabadulása után a szegedi várban volt férőhely. Kihasználásáról keveset tudunk. Nyáry Pál október 25-én küldte át a honvédelmi minisztériumnak a Szegeden lévő horvát altisztek folyamodványát, hogy azzal kapcsolatban, mint tárcájához tartozó ügyről intézkedjék. A minisztérium a budai főparancsnoksághoz továbbította azt, melyből kiderül, hogy a korábban Pesten volt horvát altisztek zsoldjuk kifizetését sürgették.¹²³ Mivel altiszteket külön nem szállítottak, nyilván volt a városban legénységi állományú horvát fogoly is. Egy november 24-án érkezett jelentésben Korda János, a szegedi nemzetőrség őrnagya a Nagybecskerekéről hozott 41 szerb (politikai) fogolyról és 96 horvát hadifogolyról jelentett.¹²⁴ Utóbbiak azonban a városba szállított horvát tisztek voltak.

¹¹⁸ OHB 1848:4727. A jelentést Sztankóczi András tanácsos, a foglyok kísérésével megbízott készítette. Itt található a foglyokra november 22–26. között fordított kiadások tételes elszámolása.

¹¹⁹ OHB 1848:4343.; KLÖM XIII. 65. o.

¹²⁰ OHB 1848:4343. Mellette Szatmárnémeti november 30-i közgyűlésének jegyzőkönyve, amelyből kiviláglik, hogy a várost 5–6 mfre megközelített ellenség miatt Teleki Sándor kormánybiztos javasolta a 800 fogoly elszállítását.

¹²¹ OHB 1848:5333. A város beadványával a HM bizt. 1848-24-546. szerint december 24-én foglalkoztak, de intézkedésről nem tudunk.

¹²² Kossuth Lajos Összes Művei XIV. S. a. r.: *Barta István*. Budapest, 1953. (A továbbiakban: KLÖM XIV.) 79., 158. o.

¹²³ HM bizt. 1848-10-1062.; OHB 1848:3769.

¹²⁴ OHB 1848:3769.

Győr

Győr városa a Duna mellett alkalmas hely volt, hogy innen foglyokat hajóval könnyűszerrel lehessen Pestre küldeni. Hunkár Antal kormánybiztos október 12-én jelentette Pápáról, hogy 183 horvát foglyot, akiket Komáromba nem fogadtak be, Győrbe küldte, hogy gőzhajóval Pestre szállítsák azokat. Ugyancsak küldött előfogatos szolgálatra kényszerített 303 volt jobbágyot, 137 szekeret és 337 lovat.¹²⁵ Lukács Sándor kormánybiztos október 13-án jelentette, hogy a Hunkár által küldött 498 foglyot aznap gőzhajón Pestre küldi.¹²⁶ Lukács október 15-én jelentette, hogy azokat a horvát foglyokat, akiket Veszprém megye főispánja küldött, tegnapelőtt Pestre küldte. Egyben arról tudósított, hogy újabb 300 fogoly érkezett, s kérdés, mit teygen velük? Ha a Bizottmánynak nincs szándékában elbocsátani azokat, hatalmazza fel, hogy dolgoztathassa őket.¹²⁷ Lukács Sándor már másnap megkapta a felhatalmazást, hogy a foglyokat útsínálásra, vagy a vízfolyások tisztítására használja.¹²⁸ A kormánybiztos október 27-én jelentkezett, s a korábbi hadifoglyok mellé további 300-at kért.¹²⁹ A Bizottmány október 31-én intézkedett a kért létszám eljuttatásáról.¹³⁰ A foglyok további sorsáról egyetlen adatunk van: Görgei Artúr vezérőrnagy, a feldunai hadtest parancsnoka november 27-én utasította Lukácsot, hogy a Győrben lévő horvát hadifoglyokat azonnal szállíttassa Pestre.¹³¹

Komárom

A komáromi erőd a pesti Újépület, valamint a szegedi és az aradi vár mellett jelentős szerepet játszott az ún. államfoglyok őrzésében.¹³² 1848. május 28-án a hadügyminisztérium javasolta a főhadparancsnokságnak, hogy az elítélteket a komáromi várba szállítsák.¹³³ Nem tudjuk, hogy ez milyen mértékben történt meg, de a foglyok elhelyezési lehetőségéről érdeklődő igazságügy-minisztériumnak Mészáros Lázár július 1-jén azt válaszolta, hogy Komárom erődjébe több polgári fogoly már nem fér.¹³⁴ A pozsonyi antiszemita zavargások miatt elítéltek esetében a hadügyminisztérium július közepén hajlandó volt kivételt tenni, de azokat a hadügyminiszter augusztus 31-én kelt jelentése sze-

¹²⁵ OHB 1848:1028. Az előfogatos szolgálatra kényszerített személyek szabadon-bocsátásáról már volt szó. A kocsikról és a lovakról az OHB-nak október 13-án Hunkárhoz intézett rendelete: OHB 1848:1028.; KLÓM XIII. 182. o.

¹²⁶ KPA 223. Közli: *Hermann Róbert*: Győr város és megye hadtörténete 1848–49-ben. Győr, 1998. (A továbbiakban: *Hermann* 1998.) 167. o.

¹²⁷ OHB 1848:1164. Közli: *Hermann* 1998. 171. o.

¹²⁸ Uo.

¹²⁹ OHB 1848:1960. Közli: *Hermann* 1998. 175–177. o. A levélhez mellékelte névsor szerint a győri főtanoda épületében őrzött foglyok száma 268 fő volt.

¹³⁰ OHB 1848:1960.

¹³¹ Közli: *Hermann* 1998. 202. o.

¹³² Az 1848. első félévi kimutatás a négy helyen őrzött foglyokról GK T. szekció 1848-6-24/3. Aug. 18-i jelentés szerint a komáromi várban 103 civil és katonai foglyot őriztek. Valójában ezek az alább említendő, Szegedről szállított szerb foglyok, akiknek összetételéről a várparancsnokságnak ekkor még nem voltak ismeretei. HM 1848:956. MOL H 67 Igazságügyminisztérium. Álladalmi titkári ir. 1848-49-1.

¹³³ MOL H 75. Hadügyminisztérium, kiadványok. (A továbbiakban: HMK.) 1848:41)

¹³⁴ HM 1848:956. MOL H 67 Igazságügyminisztérium. Álladalmi titkári ir. 1848-49-1.

rint végül nem tudták befogadni a várba.¹³⁵ A román határőrzászlóalj magatartása miatt mégis kerültek polgári foglyok Komáromba. Geropoldi térőrnagy augusztus 14-én Szeged városához intézett jelentésében jelezte aggodalmát, hogy az oláh ezred 1. zászlóaljának parancsmegtagadása miatt fennáll a veszély, hogy a várban őrzött 83 kikindai szerb foglyot kiszabadítják.¹³⁶ A város közgyűléséből a polgármester még ezen a napon jelentette a belügyminisztériumnak, hogy a foglyokat saját felelősségükre Kiskunfélegyházán át Pestre szállítják.¹³⁷ Az elhatározás futár útján még aznap elérte a fővárost, mert Batthyány Lajos ezen a napon már intézkedett. A miniszterelnök futár útján meghagyta Kecskemétnek, hogy a Szegedről érkező szerb foglyokat Ócsáig kísérjék. Ugyancsak augusztus 14-én jelezte Komárom parancsnokának, hogy f. hó 16. táján Pestről 103 foglyot kísérnek oda, s hogy azok számára megfelelő helyet biztosítson, ami lehetővé teszi a szoros és biztos őrizetet.¹³⁸ A szállítás zavartalanul történt, s a *Kossuth Hírlapja* jelentette, hogy „százegynéhány” szerb foglyot a Pest megyei nemzetőrség két százada augusztus 17-én az Argo gőzösnön kísért Komáromba.¹³⁹ A foglyok elszállítása azonban olyan gyorsan történt, hogy egyidejűleg nem küldték velük a cselekedeteiket és büntetésüket igazoló iratokat. A belügyminisztérium már augusztus 15-én felvilágosítást kért Vukovics Sebő kormánybiztostól és Torontál megye főispánjától „a kikindai város rablás fő részeseiről”, akiket a megyei fogházból Szegedre szállítottak minden lajstrom, illetve minden iromány nélkül.¹⁴⁰ Augusztus 19-én a hadügyminisztériumból Török Bálint fordult Batthyány Lajoshoz, a 17-én Komáromba szállított alvidéki rabok ügyében, akiknek elhelyezéséről gondoskodtak, de kérdéses, hogy miként bánjanak velük.¹⁴¹ A hadügyminisztérium mellékelte Friedrich Wilhelm Mertz altábornagy, komáromi várparancsnok levelét, aki még a foglyok érkezése előtt kívánt felvilágosítást, hogy a 103 fogollyal miként kell bánni. Ennek alapján Batthyány augusztus 27-én levélben fordult Szemere Bertalanhoz, s arra kért felvilágosítást, hogy az említett foglyok katonák-e vagy civilek, hogy mi okból és mi módon kerültek fogságba, s hogy elítélték-e őket, vagy „még per alatt vagynak”¹⁴² Szemere augusztus 31-én a Vukovics által megküldött jegyzőkönyvek és névsorok alapján válaszolt. Eszerint az említett foglyok polgári személyek, az első és második jegyzéken szereplők nem a délvidéki lázadással, hanem egyéb bűncselekmények miatt kerültek letartóztatásba, a harmadik jegyzék szereplői a kikindai vérengzés részesei, akik felett a Csernovics Péter biztos által felállított megyei törvényszék már intézkedett.¹⁴³ Az iratokból világos, hogy a Szegedről szállított foglyok által okozott helyszűke miatt nem fogadták be a pozsonyi elítélteket.

¹³⁵ GK R. szekció 1848-26-12. MOL H 15 Belügyminisztérium rendőri osztály ir. (A továbbiakban: BM rend.) 1848-1-432, 527. A foglyokat sáncmunkára szánták volna. Szükségességüket bizonyítja, hogy Kossuth november 11-én meghagyta a HM-nek hogy a vár erősítésére Fejér és Esztergom megyéből toborozzanak napszámásokat. OHB 1848:2085.; KLÓM XIII. 409. o.

¹³⁶ BM rend. 1848-1-514.

¹³⁷ Uo.

¹³⁸ MOL OHB 1848:495. Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai. S. a. r.: *Urbán Aladár*. II. k. Budapest, 1999. 1065. o.; *Kossuth Hírlapja*, 1848. augusztus 22., 26.; PH 1848. augusztus 24.

¹³⁹ OHB 1848: 501. Pest városa ugyanezen a napon kapott értesítést, hogy készüljön fel a foglyok Komáromba szállítására.

¹⁴⁰ *Kossuth Hírlapja*, 1848. augusztus 11., 26.; PH 1848. augusztus 24.

¹⁴¹ BM rend. 1848-1-515, 517.; ONöHt 1848. 2927.

¹⁴² OHB 1848:970.

¹⁴³ KPA 186.

Amilyen részletes adataink vannak a Komáromba szállított 103 szerb foglyról, anynyira hézagosak az ismereteink az erődben elhelyezett horvát foglyokról. Ismerjük a Honvédelmi Bizottmánynak október 11-én Halasy Ede komáromi kormánybiztoshoz intézett tájékoztatást, amely szerint a Vidos József által elfogott és Komáromba küldendő 1100 horvát hadifogoly továbbszállítására akkor küldik a gőzhajót, ha azok megérkeztek.¹⁴⁴ Willax Antal pápai polgármester október 12-én kelt név szerinti jegyzéke szerint 303 foglyot szállítottak Komáromba.¹⁴⁵ A sajtó tudósítása szerint Perczel Letenyénél 700 foglyot ejtett, akik feltehetően a komáromi várba kerültek.¹⁴⁶ Amikor Josipović hadbiztos november 12-én jelentett az aznap reggel Szolnokra szállított foglyokról, közölte, hogy az Újépületben maradt a még név szerint felsorolt 193 fő, akik szigorú őrizetet érdemelnek.¹⁴⁷ A Bizottmány még aznap utasította Kiss Miklós őrnagyot, illetve a hadügyminisztériumot, hogy gondoskodjon nevezettek Komáromba szállításáról.¹⁴⁸ A Komáromba szállított nem horvát foglyok száma tovább gyarapodhatott a Bizottmánynak november 25-én a hadügyminisztériumhoz intézett utasítása következtében, amely szerint a Sopron és Vas megyei esküt nem tett nyugdíjas tisztek Komáromba kísérendők.¹⁴⁹ November 30-án Mészáros Lázár kérte a Bizottmánytól, hogy a Komáromban lévő száz „rác” foglyot szállítsák el.¹⁵⁰ Kossuth egyetértett s december 2-án azt kérdezte, hogy hova lehet őket elhelyezni.¹⁵¹ Mészáros december 5-én a foglyok Esztergomba szállítását javasolta. Kossuth 12-én ezzel egyetértett, de leszögezte, hogy a foglyokat nem laktanyában, hanem az esztergomi fogházban kell elhelyezni, mivel „nem hadifoglyok, hanem elítélt rabok”.¹⁵² A szerb foglyok elszállítása alapján azt gondolhatjuk, hogy az Újépületből Komáromba szállított horvát foglyok az erődben maradtak.

Fogoly tisztek vidékre szállítása

A fogoly horvát tiszteket a budai várban, a József laktanyában őrizték. Felügyelőjük az első pillanattól Kiss Miklós őrnagy, illetve alezredes volt. Vidékre szállításuk november 7-én vetődött fel, amikor a Honvédelmi Bizottmány értesítette a honvédelmi minisztériumot, hogy a Budán őrzött horvát tiszteket – Roth, Philippović és Fligely kivételével – Szegedre szállítják. A parancs értelmében 10-én délután a szükséges nemzetőri felügyelet alatt „gőzkocsikon” Szolnokra viszik őket, s másnap reggel a menetrend szerint induló gőzhajóval Szegedre utaznak.¹⁵³ A szállítás időpontja úgy látszik módosult, mert

¹⁴⁴ OHB 1848:970. Az 1100 horvát erős túlzásnak tűnik, hiszen a Nagykanizsánál ejtett foglyok száma a legmagasabb adat szerint sem haladta meg a 210 főt.

¹⁴⁵ OHB 1848:2868.

¹⁴⁶ Uo.

¹⁴⁷ OHB 1848:3760..

¹⁴⁸ OHB 1848:4102. Három fogoly, aki a büntetését kitöltötte, kiszabadult.

¹⁴⁹ OHB 1848:3760.

¹⁵⁰ OHB 1848:4320.

¹⁵¹ OHB 1848:4777.

¹⁵² KLÖM XIII. 730. o.

¹⁵³ OHB 1848:2478. A rendelet meghagyta a HM-nek, hogy értesítse Szeged városát és az ottani térparancsnokságot. Közli: *G. Tóth Ilona: Az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc szegedi dokumentumai a*

Kiss Miklós őrnagy 11-én kért utasítást az itteni „közel száz horvát tisztek” 13-án esedékes felkészítésével kapcsolatban. Az egyik kérdés az volt, hogy a tisztek megtarthatják-e vagy sem kardjukat, mert ez határozza meg a kíséret létszámát. További kérdés: mi legyen a tisztek lefoglalt pénzével, illetve, hogy Karl Haas kapitány, aki ellen a pincehelyi zsarolás (ti. Pincehely község 1848. október 1-jei feldúlása) miatt vizsgálat folyik, itt maradjon-e?¹⁵⁴ A válasz még aznap megérkezett, miszerint a tisztek megtarthatják kardjukat, Haas kapitány pedig továbbra is Budán marad.¹⁵⁵ A tisztek elszállítása az új időpontban megtörtént. Szolnokon azonban nem volt rendelkezés az átvételükről. Így a helyi kormánybiztos intézkedésére a foglyokat egy Óbecsére induló honvédszászlóalj parancsnoka, Rudics Mihály százados vette át.¹⁵⁶ A Szeged történetét levéltári források alapján feltárt Reizner János szerint a tisztek létszáma 96 fő volt.¹⁵⁷ A tisztek ellátása nem lehetett megfelelő (főleg, ha a várban helyezték el őket), mert november 23-án Mészáros Lázár Kiss Ernő tábornok által láttamozott kérelmeket juttatott el a Honvédelmi Bizottmányhoz.¹⁵⁸ Másnap a Bizottmány nevében Nyáry Pál válaszolt, s kérte a minisztériumot: tegye meg a szükséges intézkedést, hogy ezek a foglyok „Szegeden is olly tartásban részesüljenek, különösen egészségi tekintetben, mint Budán részesültek”.¹⁵⁹

A Honvédelmi Bizottmánynak a fővárosban tartózkodó, esküt nem tett cs. kir. Katonatisztek elszállításáról is gondoskodnia kellett. Majthényi ezredes, Komárom parancsnoka szeptember 30-án jelentette, hogy a 62. Thurszky gyalogezrednek az erődben lévő tisztjei megtagadták az esküt.¹⁶⁰ Ezek Pestre kerültek, s az Újépületben helyezték el őket, de nem mint foglyokat. Madarász László, mint a rendőrség vezetője december 12-én jelentette, hogy a tisztek változatlanul nem akarják az esküt letenni.¹⁶¹ Kossuth másnap hosszan reagált a beadványra. A hadügyminisztériumhoz intézett utasításában szóvá tette, hogy a Pesten tartózkodó Thurszky tisztek állami épületben vannak elhelyezve, miközben sem esküt nem tettek, sem nyilatkozatot nem adtak. Elrendelte, hogy azoknak, akik az esküt megtagadják, tiszti állomásukat és fizetésüket meg kell szüntetni. Azoknak az esküt nem tett tiszteknek, akik az országot el akarják hagyni, az nem engedhető meg. Tőlük az ilyenkor szokásos nyilatkozatot (reverzálist) kell kérni, számukra ideiglenes lakhelyet kell kijelölni, s kapják az egyszerű tiszti fizetésüket. Az esküt nem tett tisztek semmiféle állami épületben vagy kaszárnnyában nem tartózkodhatnak, így az Újépületet el kell hagyniuk, mert az itteni tiszti lakásokra a honvédtüzérek tisztikarának lesz szüksége.¹⁶²

Csongrád Megyei Levéltárban. (Tanulmányok Csongrád megye történetéből XXVIII. Szerk.: *Blazovich László.*) Szeged, 2000. 231. o.

¹⁵⁴ OHB 1848:2782.; Budai nemzetőrség ir.

¹⁵⁵ Uo.

¹⁵⁶ Stern Móric nemzetőr százados november 17-én kelt jelentése. Budai nemzetőrség ir.; Pest-budai nemzetőrség, 81–82. o. (Stern Móric volt a Lamberg gyilkosság délutánján a hajóhid budai hídfőjét őrző nemzetőrök parancsnoka.)

¹⁵⁷ *Reizner János: A régi Szeged. I. A negyvenes évek és a forradalom napjai Szegeden.* Szeged, 1884. I. k. 176. o.; *Veress D. Csaba: A szegedi vár.* Budapest, 1996. 149. o.

¹⁵⁸ OHB 1848:3579.

¹⁵⁹ HM bizt. 1848-10-1062. A HM november 27-én utasította a szegedi térparancsnokságot az OHB rendeletének végrehajtására. Uo.

¹⁶⁰ OHB 1848:2384.

¹⁶¹ OHB 1848:5328.

¹⁶² OHB 1848:5328.; KLÖM XIII. 724. o.

A rendelkezést egyelőre nem hajtották végre. Mészáros Lázár december 20-án megküldte az esküt nem tett 29 tiszt nyilatkozatát, amely szerint hajlandók kötelezni magukat, hogy elbocsátásuk esetén (vagyis ha elhagyhatják az országot) Magyarország ellen nem fognak harcolni.¹⁶³ Az elfogadhatatlan ajánlatra Kossuth azonnal válaszolt. Utasította a hadügyminisztériumot, hogy a tiszteket az Újépületből ki kell telepíteni. Amennyiben köztük magyarok vannak, „azonnal foglyokká teendők, és mint foglyok tekintendők”. Ha az idegenek becsületszóval és írásbeli nyilatkozattal kötelezik magukat, hogy Magyarország ellen két évig nem szolgálnak, „s a jelen kormány ellen sem szóval, sem tettel semmit el nem követnek”, úgy azonnal magyar helységbe szállítandók, hogy fizetéssel és „rendőri fegyelem” alatt éljenek. A határozat végrehajtására Kossuth egyidejűleg utasította a minisztériumot és a rendőrséget.¹⁶⁴ A hadügyminisztérium még aznap, december 20-án javasolta a rendőri hivatalnak, hogy a 29 tisztből 15 főt Debrecenbe, nyolcat Kecskemétre és ötöt Jászberénybe szállítsanak.¹⁶⁵ A rendőrség december 21-én nem helyeselte a tisztek nagy csoportban együtt történő elhelyezését, ezért a volt tisztek közül nyolc fő Debrecenbe, nyolc Kecskemétre, hét Nagykőrösre és hat Jászberénybe szállítását javasolta. Közölte, hogy erre másnap reggel 7-kor kerül sor, s a pesti térparancsnokságot értesítették, hogy megtegye a szükséges intézkedéseket.¹⁶⁶ December 24-én a budai József laktanya nemzetőri hadnagy felügyelője az ott őrzött, név szerint felsorolt 13 Thurszky-tisztről tett jelentést.¹⁶⁷ Nem ismerjük az említett tisztek mindegyikének sorsát. December 29-én Madarász közölte Josef Mitis pesti térparancsnokkal, hogy másnap délután 4-kor öt név szerint felsorolt tiszt jelentkezik (!) a rendőri hivatalnál, s őket Szolnokra fogják szállítani.¹⁶⁸ Az elszállítás időpontja december 31-re (!) volt kitűzve, mint erről a rendőrség ugyancsak 29-én a hadügyminisztériumot értesítette, megjegyezve, hogy a tiszteket aznap vonaton Szolnokig, majd Debrecenbe szállítják.¹⁶⁹ December 30-án a vaspálya igazgatósága megkapta a rendelkezést, hogy másnap az első vonattal hadifoglyokat fog szállítani Ceglédig, illetve Szolnokig.¹⁷⁰ Még 29-én megkapta Szász János alezredes, a pest-budai nemzetőrség új főparancsnoka a rendőri hivatal felkérését, hogy december 31-én reggel 6 órára rendeljen 12 nemzetőrt a József laktanyához, akik a vaspályán egy rendőrtiszt felügyeletével foglyokat kísérnek Ceglédig, illetve Szolnokig.¹⁷¹

Különösen őrzött hadifogoly tisztek

A budai vár József laktanyájában három szigorúan őrzött magasrangú fogoly volt: Fligely tábornoki őrnagy, Roth és Philippovics vezérőrnagy. Az őrzésükért felelős Kiss Miklós őrnagy 1848. november közepén tizenkét pontból álló rendszabályt állított össze

¹⁶³ OHB 1848:6001. Mellette a tisztek nyilatkozata.

¹⁶⁴ OHB 1848:6001.; KLÖM XIII. 814. o.

¹⁶⁵ RPK 1848:412.

¹⁶⁶ RPK 1848:385. A Ceglédhez és Köröshöz intézett nyílt rendelet arról intézkedik, hogy a Körösre szánt foglyokat kocsin kell odaszállítani.

¹⁶⁷ Budai nemzetőrök ir. Kunhegyi János hadnagy jelentése.

¹⁶⁸ RPK 1848:609.

¹⁶⁹ PRK 1848:610.

¹⁷⁰ RPK 1848:636.

¹⁷¹ RPK 1848:608.

a foglyok őrzésével kapcsolatos teendőkről. A személyeket illetően a legfontosabbak: a kapun egyetlen tisztet sem szabad kiengedni; a fogoly tisztekhez csak Kiss Miklós írásos engedélyével szabad valakit bebocsátani, de a látogatás az örök jelenlétében történjen; a foglyoknak iratot vagy tárgyat nem szabad adni (kivéve a *Pesther Zeitungot*) a parancsnok tudta nélkül; ugyancsak a legszigorúbb feltételek mellett tilos azoktól bármit átvenni. Fligeli őrnagynak engedélye van, hogy Doppler Károly úrtól fuvolaleckét vegyen. A fogoly tisztek szabad levegőn a kaszárnya udvarán és a mellette lévő bástyán lehetnek napi egy órányit, egy nemzetőr kíséretében. Egyszerre csak egy tiszt hagyhatja el szobáját. Ezért az őrparancsnok naponta a foglyok kívánsága szerint osztja be az időt. A fogoly tisztek szobájának külső ajtaját éjszakára be kell zárni. A tisztek tisztiszolgái a szükséges tárgyak és élelmiszerek beszerzésére lehetőleg egyszerre és csak örök kíséretében mehetnek. A szolgálak, ha gyanúsak, megvizsgálandók, hogy nincs-e náluk valami szükségtelen tárgy. Az őrparancsnok megkapja a fogoly tisztek névsorát, s minden reggel 9-kor jelent Kiss Miklósnak.¹⁷² A fentiek szemmel láthatóan a kiemelt fontosságú foglyok őrzésének szabályozására készültek.

Anton Fligely

Fligely, a Jellačić seregében szolgáló tábori őrnagy szeptember 28-án délután indult Jellačić jelentésével a Budán tudott Lamberg altábornagyhoz. Útjára nyílt rendelettel, egy határőr és egy horvát tábori postás kíséretében utazott a Budára vezető úton. Kocsija nem a Velencei-tó északi partján húzódó postautat követte, hanem a déli parton a Kápolnásnyék-Baracska úton jutott el Martonvásárig. Fehérvárról kiindulva már Kisfaludnál találkozott magyar előőrsökkel, de azok továbbengedték. (Ezt nemcsak a tapasztalatlanság magyarázza, hanem az is, hogy a magyar sereg élén Móga altábornagy és Holtsche vezérőrnagy is császári egyenruhát hordtak, így Fligely megjelenése nem keltethetett feltűnést.) Az őrnagy Kápolnásnyéken lovakat váltott, majd Martonvásárra érkezve a különböző fegyvernemek katonáit látta, s azt hitte, hogy a magyar főhadiszálláson van. „Egy huszártiszthez fordulva érdeklődött, hol találja a főhadiszállást, s hogy Lamberg altábornagy megérkezett-e már? A tiszt közölte vele, hogy a főhadiszállást már maga mögött hagyta, s hogy Lamberg még nem érkezett meg. Fligely erre ismét lovat akart váltani, hogy tovább utazzon Budára.” Ekkor azonban fenyegető tömeg vette körül, hogy megakadályozza az őrnagy továbbutazását. Egy huszártiszt és a helyszínen tartózkodó egyik kormánybiztos úgy döntött, hogy védőőrizettel visszaküldik őt a velencei magyar főhadiszállásra. A Fligelyt kísérő tisztnek és a kormánybiztosnak, de a főhadiszállás tisztjeinek és a többi kormánybiztosnak is az volt a véleménye, hogy az őrnagyot – mint Jellačić futárát – nem engedhetik szabadon, mivel az előőrsök hibájából látta a magyar erők elhelyezését. Ezért úgy döntöttek, hogy fogolyként Budára küldik. Hermann Róbert feltételezi, hogy Fligely útközben valóban felderítést végzett, mert nem valószínű, hogy egy tapasztalt vezérkari tiszt eltéved. Főleg – tegyük hozzá – miután térképekkel kellőképpen el volt látva. Az, hogy nem a Budára vezető kijelölt postauton akart utazni, világossá teszi, hogy nem kívánt az azt elfoglalva tartó magyar táboron áthaladni. Nem hadikövetnek tekintette magát, hanem futárnak, aki a király által kinevezett, min-

¹⁷² Budai nemzetőrök ir. Dátum nélkül.; Pest-budai nemzetőrök, 140. o.

den magyarországi fegyveres erő főparancsnokának visz üzenetet. Ezt mutatja martonvásári viselkedése is, amikor Lamberg megérkezéséről tudakozódott, s amikor nemleges választ kapott, tovább akart indulni. A magyar álláspont jogos Fligely letartóztatását illetően, mert ha ő a magyar főhadiszállásra igyekezett, feltételezve, hogy Lamberg ott van, akkor legkésőbb, amikor lovakat cserélt, jeleznie kellett volna úti célját. Mivel az ellenség táborából érkezett, a hadiszokás szerint csak bekötött szemmel folytathatta volna útját, s akkor, a hadijog szerint, védett személyként került volna a magyar főhadiszállásra.¹⁷³

Nem tudjuk, hogy Fligelyt mikor szállították Budára, a kormánybiztosi jelentést nem ismerjük. Ha ez megtörtént is szeptember 28-án este, a Lamberg gyilkosságát követő zűrzavarban nem biztos, hogy a toborzótújáról előző este visszatért Kossuthhoz eljutott a híre, hogy Fligelyt a fővárosba szállították. Szeptember 29-én délelőtt Pázmándy elnök arról tájékoztatta a képviselőket, hogy a Honvédelmi Bizottmány egy óra előtt nem tud megjelenni az ülésen, így azt elnapolta. Az egykor megkezdődött tanácskozáson Kossuth beszámolt Pozsony és a főváros védelméről, a Bizottmány határozatáról, hogy az államtitkárokat is meghívják az ülésekre, és ismertette az országgyűlés nevében általa fogalmazott nyilatkozatot Lamberg haláláról.¹⁷⁴ Fligely elfogásáról azonban nem szólt semmit. Ugyanakkor a Honvédelmi Bizottmány nevében szeptember 29-i dátummal nyilatkozatot fogalmazott az ügyről, ami már másnap megjelent a *Pesti Hírlapban*. Bevezető sorai: „Fligelli [ez korabeli írásmód] vezérőrnagy [ti. vezérkari őrnagy] Jellačić táborából elfogtván, mint fogoly Budára kísértetett. A képviselőház honvédelmi bizottmánya, s maga a képviselőház is azt határozá, hogy vele, mint hadi fogollyal kell bánni.”¹⁷⁵ Szeptember 30-án Kemény Dénes államtitkár azt közölte Csány László kormánybiztos-sal, hogy a rendőrség átvizsgálta Fligely bőrládáját, s abban talált 22 stratégiai jelentőségű iratot futár útján küldi.¹⁷⁶ Október 1-jén Házmán Ferenc belügyi államtitkár levélben figyelmeztette a Bizottmányt, hogy Fligely szabadon érintkezik egyes személyekkel, így Sebes Károly kapitánnyal, „ki a közvéleményben császári embernek tartatik”. Ha szorosabb őrizet szükséges, ő Kiss Miklós őrnagyot ajánlja.¹⁷⁷ Madarász László, a Bizottmány tagja még ezen a napon utasította Kiss Miklóst, hogy felelőssége mellett Fligelyt „a legszorosabb őrizet alatt” tartsa, s a vele való szólás csak a Bizottmány engedélyével történhet.¹⁷⁸ Az őrizet nem lehetett elég szoros, mert Kovách György ezredes, a pest-budai nemzetőrség főparancsnoka október 13-án arról kért felvilágosítást Kiss Miklóstól, hogy miként történhetett, miszerint Sebes kapitány iratokkal ment be Fligelyhez, s amikor a dolgot az őrnagy gyanúsaként találta, benyitott, s német beszélgetést hallott, majd a kapitány az őrt kiutasította.¹⁷⁹

¹⁷³ Hermann Róbert: Pákozdi kérdőjelek. In: *Hermann* 2008. 80–82. o. A Fligelyre vonatkozó információk a bécsi Kriegsarchív Fligely hagyatékából. „Egy hadfi a Fejér megyei táborból” arról tudósított, hogy Fligely a posta után érdeklődött. A lovak cseréje miatt feltehetően a postaállomást kereste. *Kossuth Hírlapja*, 1848. október 3.

¹⁷⁴ Népképviselői, 256–257.; KLÖM XIII. 48–52. o.

¹⁷⁵ KLÖM XIII. 52. Az állásfoglalást a kötet a *Közlöny* október 1-jei száma alapján közli. Megjelent plakátként is. A PH csak úgy előzhette meg a hivatalos lapot, ha a szöveget Kossuth környezetéből ide juttatták, nyilván Kossuth tudtával. A lap időben megkapta a kéziratot, mert a 30-i szám címloldalán háromhasábos szedésben publikálta azt. (Kossuth az országgyűlés ülése után eltávozott, s folytatta toborzótúját.)

¹⁷⁶ MOL H 12 Belügyminisztérium nem iktatott iratok. (22. doboz)

¹⁷⁷ OHB 1848:801.

¹⁷⁸ Budai nemzetőrség ir. A levél másik aláírója Pálffy János, a képviselőház alelnöke, aki a szöveg végén sk. odáírta: „a vele való bánás pedig ezután is teljesen illedelmes legyen”.

¹⁷⁹ Budai nemzetőrök ir. Pest-budai nemzetőrök, 127–128. o. Kiss Miklós OHB-hoz intézett jelentését nem ismerjük.

Fligely október 15-én levélben fordult a Bizottmányhoz azt kérve, hogy időközönként biztos őrizet alatt a szabad levegőre mehessen.¹⁸⁰ Kiss Miklós október 16-án terjesztette fel Fligely levelét, 18-án a Bizottmány választmánya meglátogatta az őrnagyot, s engedélyezte számára a sétát. Fligely ekkor az írószerek engedélyezését kérte, mire azt a választ kapta, hogy kérését előterjesztik a Bizottmánynak. Másnap, október 19-én a Kiss Miklóst helyettesítő Sztankovics Károly százados az erre adandó választ sürgette.¹⁸¹ Még aznap megkapta a választ, amelyben arra utasították, hogy Fligely őrnagy „semmi néven nevezendő írószerrel, legyen az rajzón, penna vagy bármi ki ne szolgáltatassék”.¹⁸² A tilalom nem sokáig tartott. Hajnik Pál rendőrigazgató november 6-án a Bizottmány előző napi rendeletére hivatkozva utasította Sztankovits századost, hogy biztosítsa Fligelynek a rajeszközők minden akadályoztatás nélküli használatát, s gondoskodjon ezekről az eszközökről.¹⁸³ November elején a hatóságok Móga altábornagy kérésére foglalkoztak a Fligelynél talált térképek hollétével. Ezt a megkeresést november 1-jén a Bizottmány intézte a honvédelmi minisztériumhoz.¹⁸⁴ A feleletet Sebes Károly tőrőrnagy adta meg, aki szerint Fligely érkezésekor még aznap este Gombos László alezredes és Jászay Antal belügyi titkár Halzl János hadbíró alezredes jelenlétében átvizsgálták az őrnagy poggyászát, s a térképeket Jászay nyugta ellenében átvette.¹⁸⁵ November 5-én Kemény Dénes belügyi államtitkár jelentette, hogy Fligely őrnagy irataiból „a hadjáráshoz használható” 29 iratot futár útján megküldték Csány kormánybiztosnak.¹⁸⁶ Úgy tűnik, hogy Kemény október 1-jei intézkedését ismertette újólag, s nem nyilatkozott a Jászay által átvett térképekről.

November végén Fligely a Bizottmány engedélyével Kiss alezredes jelenlétében levelet írt, amelyben azt kérte, hogy cseréljék ki Ivánka Imre ezredessel. Azt állította, hogy őt is parlamenterként tartóztatták le.¹⁸⁷ Kossuth kijelentette Kiss Miklóshoz intézett utasításban, hogy erről nem tud, de azt javasolta, hogy Eötvös József királyi jogügyigazgató és Sebes őrnagy jelenlétében hallgassák meg Fligelyt, s szólítsák fel, hogy dokumentumokkal igazolja: őt mint Jellačić parlamentert fogták el.¹⁸⁸ Nem ismerjük a bizottság jelentését, de annak tartalmáról nem lehet kétségünk. Kossuth december 11-én Csányhoz intézett levelében szinte felkiált: „Fligellit nem adjuk ki.”¹⁸⁹

December 15-én Kiss alezredes újabb feladatot kapott: a budaméri vesztés ütközet után elfogott Anton Scudier tábornoki századost küldték az alezredes őrizete alá azzal,

¹⁸⁰ KPA 268. Kültetésén rávezetve: „Már megengedetett a küldöttség által”. (Október 18.)

¹⁸¹ Minderről lásd: Pest-Budai nemzetőrök, 78–80. o.

¹⁸² OHB 1848:1342. Mellette Sztankovits százados október 19-én kelt levele.

¹⁸³ Budai nemzetőrség ir. Hajnik egyben azt is meghagyta, gondoskodjon arról, hogy Fligely, Philippović és a többi fogoly szobáját fűtsék.

¹⁸⁴ OHB 1848:2008. HM 1848:9238. Keresetét Móga október 27-én Parndorfból küldött levele indította el. OHB 1848:2071.

¹⁸⁵ OHB 1848:2255. November 4-én az OHB utasította a BM-et, hogy az említett térképeket küldje meg.

¹⁸⁶ MOL H 9. Belügyminisztérium elnöki ir. 1848:979.

¹⁸⁷ Ivánka letartóztatásának részleteire lásd Pulszky levelét: KLÖM XIII. 303. o. Fligely tehát értesült erről az esetről.

¹⁸⁸ OHB 1848:4572. Budai nemzetőrség ir. Fligelynek ez a november végén írott levele Bécsben hagyatékában található. Lásd A 170. jegyzetnél említett munka 81. oldalának jegyzetét!

¹⁸⁹ KLÖM XIII. 708. o.

hogy az illetőt kellően elzárva tartsa, senkivel se érintkezessen.¹⁹⁰ A Budán őrzött fogoly tisztokról szólva, már említettük, hogy Madarász László december 21-én elsősorban Roth, Philippovic és Fligely „miként tartása iránt” érdeklődött.¹⁹¹ Madarász december 21-én Fligelyvel kapcsolatban fontos intézkedést tett. Megküldte Debrecennek Fligely személyleírását, aki mint „a hazára veszélyes, káros egyén” szoros felügyeletet érdemel. Az utasítás szerint minden más fogolytól külön, elzárva tartandó, szabad kijárást csak minden 5. nap engedélyezhető fél órára, de csak olyan helyen, ahol senkivel sem találkozhat. Minden írószert, vagy más eszközt, amivel tudósítást adhat, el kell tőle venni. A tartás költségeit az állam fizeti.¹⁹² Említettük már, hogy december 21-én Madarász a Budán őrzött tisztek fizetését arra a szintre javasolta csökkenteni, amennyi a napi élelmezéshez kell. A levélnek azonban van egy Fligelyt érintő részlete. Ezek szerint a fogoly őrnagy mindenféle írószerekkel, rajzszerekkel és papírral rendelkezik a Bizottmány november 5-i rendelete értelmében, de a többi fogolynál is van írószer és tinta, s ezek a posta szerint Horvátországgal leveleznek. Végül meglehetősen kései felfedezésként hozzátette, hogy a foglyok ablakain nincsen rács.¹⁹³ Kossuth még aznap utasította a hadügyminisztériumot, hogy a fogoly tisztek fizetését a felére kell szállítani.¹⁹⁴

Fligely elszállítására december 29-én történt meg a tényleges intézkedés. Ezen a napon utasította Madarász Kiss alezredest, hogy a Honvédelmi Bizottmány rendeletére Fligely őrnagyot a budai várból még azon az éjszakán 9–10 óra között a legnagyobb titokban Pesten „az úgy nevezett József új épület kaszárnyájába” kell szállítani, ahol az épület parancsnoka a foglyot nyugta ellenében átveszi. Madarász nyomatékuhozátette: „az egész dolog a legmélyebb titokban és kellő óvatossággal történjék”.¹⁹⁵ A kényes feladatot Madarász Nagy Péter rendőrtisztre bízta, aki ugyancsak december 29-én *Nyílt parancsot* és részletes utasítást kapott. A feladata „bizonyos fogolynak Debrecenbe szállításáról” szól, s a szövegben nem szerepel Fligely neve. Az utasítás szerint az indulás december 30-án a meghatározott időpontban „vaspályán” Szolnokig. Szolnokról a továbbszállítás a Törökszentmiklós–Karcag–Kisújszállás–Nádudvar–Szoboszló útvonalon Debrecenig, „mindenütt az az állomány által nyugtatványozandó előfogaton”. A rendőrtisztnak a fogollyal egy kocsiban kell utaznia, egy szobában szállásolnia, hogy senki a fogollyal ne beszéljen, hogy vele senki ne beszélhessen, tőle semmit át ne vegyen, vagy neki valamit átadjon. A rendőrtiszt az állomásokon gondoskodik a teljesen biztonságos őrizetről, amiért a nemzetőrök napi 8 krajcárt kapnak. A rendőrtisztnak arról is gondoskodnia kell, hogy az általa kísért fogoly személyéről, és céljáról a legkevesebbet se tudják. Végül Debrecenben a fogoly átadásáról igazolást kér, s úttjáról jelentést készít.¹⁹⁶ Nagy Péter rendőrbiztos 1849. január 3-án jelentette Debrecenből, hogy a foglyot előző

¹⁹⁰ OHB 1848:5666. Budai nemzetőrség ir. Scudiert december 12-én Irányi Dániel kormánybiztos küldte Pestre. *Dér – Hajagos* 2002. 70–71. o. Az elfogás körülményeire lásd: *Kovács István*: „Mindvégig veletek voltunk.” Lengyelek a magyar szabadságharcban. Budapest, 1998. 118–124. o.

¹⁹¹ RPK 1848:386. Budai nemzetőrség ir.

¹⁹² RPK 1848:622. Rendkívüli esetben azonnal, egyébként 30 (!) naponként várt jelentést.

¹⁹³ RPK 1848:570.; OHB 1848:6913.

¹⁹⁴ OHB 1848:6913. Madarász már december 25-én utasította Kiss alezredest, hogy a fogoly tisztek fizetését a felére csökkentse, s tőlük minden írószert vegyen el.

¹⁹⁵ RPK 1848:623. Budai nemzetőrség ir.

¹⁹⁶ RPK 1848:627.

napon átadta a városnak (mellette az igazolás), és közölte, hogy a fogoly „egész úton békével, becsületesen viselte magát”.¹⁹⁷ Fligely végül fogoly maradt 1849. július végéig, amikor egy vizsgálóbizottság véleménye alapján a magyar hadügyminisztérium elrendelte szabadon bocsátását.¹⁹⁸

Karl Roth és Nikolaus Philippović

Láttuk, hogy az Ozoránál fogságba esett Roth és Philippović vezérőrnagyokat október 8-án, még Pestre érkezésük előtt Kiss Miklós nemzetőri őrnagy őrizete alá rendelték, mint hadifoglyokat. A gondos őrizetre vonatkozó utasítást október 11-én a Honvédelmi Bizottmány nevében Madarász László megismételte azzal, hogy a tiszteket „illő eljárás alatt tartsa”, de ügyeljen arra, hogy – különösen a két „tábormok” – senkivel se kerülhessen érintkezésbe.¹⁹⁹ Október 7-i levelében Perczel Mór utalt arra, hogy a „két generálist” mint „a magyar nemzet és ország vétkes megtámadásának fő részeseit és indítóit” megfosztotta oldalfegyverüktől.²⁰⁰ Ennek szellemében október 12-én Kossuth Roth és Philippović ellen hazaárulás és a hon ellenségeivel való szövetkezés miatt a Bizottmány nevében bűnvádi eljárást rendelt, amelynek lefolytatására Kóczán József országos közváltó részvételével vegyes bizottságot küldött ki.²⁰¹

A honvédelmi minisztérium október 16-án utasította a Nemzetőrségi Haditanácsot, hogy „az elfogott tábormokok felett vizsgálatot tartó törvényszékhez honvéd tiszteket nevezzen ki.”²⁰² Kóczán József október 19-én és 23-án benyújtott véleményében nem helyeselte Madarász utasítását, aki Görgeinek Zichy Ödön elleni eljárását javasolta. Hivatkozott a Fligely elfogásával kapcsolatos közleményre, s kifejtette, hogy nem ok az eljárásra a közvélemény követelése.²⁰³

Az ügy október 22-én a parlament elé került, s Barthos Ede képviselő úgy vélte, a Honvédelmi Bizottmány maga dönthet arról, mit akar tenni a foglyokkal. Majd Deák Ferenc szólalt fel, s Barthos felszólalását pártolva kifejtette: nem biztos, hogy célszerű a foglyokkal a törvény betűje szerinti szigorúsággal bánni, „mert az ilyen első lépés egy iszonyú láncolatot húzhat maga után logikai következetesség szerint mind egyik, mind másik oldalról, és midőn az első lépést megteesszük, ne felejtjük Magyarországnak, és el ne felejtjük Spanyolorzágnak régi történetét”. A képviselőház úgy határozott, hogy Kossuth visszatértéig a tárgyat tartsák függőben, mert az ilyen ügyek amúgy is az OHB, mint a végrehajtó hatalom köréhez tartoznak.²⁰⁴ A közvélemény szerint „Deák logikája” mentette meg Rothot és Philippovićot a statáriumtól.²⁰⁵

¹⁹⁷ RPK 1849-1-458

¹⁹⁸ Hermann 2008. 81. o.

¹⁹⁹ Budai nemzetőrség ir.

²⁰⁰ OHB 1848:997. Közli: Görgey – Katona 1980. 322–324. o.

²⁰¹ *Közöny*, 1848. október 13.; *Pap Dénes*: Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez. 1848–1849. II. k. Pest, 1869. 135. o.; KLÖM XIII. 173. o.

²⁰² HM 1848:8370.

²⁰³ KPA 747. Kossuth rendelete másnapján átkutatták a József laktanyában Roth és Philippović poggyászát, de az ott talált iratokból semmi sem derült ki.

²⁰⁴ Deák Ferenc beszédei. S. a. r.: *Könyi Manó*. II. k. Budapest, 1903.² 347–349. o.; Népképviselési, 288. o.

²⁰⁵ *Kéry* 1899. 598.

Október 22-én Török Bálint a hadügyminisztérium nevében az alábbiakat közölte a budai főhadparancsnoksággal: „Roth és Philippovié tábornokok mint honarúlok éllemezése iránti az országos honvédelmi bizottmány akként határozott, hogy ezek becsületes és tisztességes tartással láttassanak ugyan el, de havi illetményben nem részesíttethetnek.”²⁰⁶

A *Kossuth Hírlapja* november 5-én a „Fővárosi ujdonságok” rovatában arról adott hírt, hogy Roth és Philippovié érthetetlen kedvezmény következtében kószáltak a városban. Kiss Miklós azonban „észrevette a dolgot”, s most már csak a kaszárnya udvarán sétálhatnak.²⁰⁷ Ezért született tehát a már ismertetett szabályzat, s az első helyen a rendelkezés, hogy a kapun senkit sem szabad kiengedni. Az iratokban a két tábornokkal kapcsolatos információt több, mint másfél hónapig nem találtunk. December 25-én Madarász utasította Gróffy Sándor rendőrfogalmazót, hogy vizsgálja meg az apja letartóztatásának hírére budai szállásáról megszökött Philippovié mérnökkari kapitány holmiját, s ha olyan irományokat talál, amelyek a rendőri hivatalt érdekelhetik, úgy azokat szolgáltatassa be.²⁰⁸ December 29-én nemcsak Debrecen kapott utasítást arra vonatkozólag, hogy miként kell az oda szállítandó Fligelyvel bánni, hanem ugyanezen a napon és azonos iktatószám alatt Madarász irodájából Kecskemét „Scudier Antal hadifogoly, Szeged Philippovié Miklós hadifogoly, valamint Nagyvárad Roth Károly hadifogoly” odaszállításáról.²⁰⁹

A három gondosan őrzött hadifogoly szállításáról rendelkező utasítás december 30-án meghagyta Kiss alezredesnek, hogy azokat titokban, fedeles kocsiban a Lánchíd budai hídfőjéig kell szállítani, a hídon gyalog kelnek át, odaát ismét fedeles kocsiban az Újépületbe kell vinni őket, ahonnan másnap a rendőri tisztviselők átveszik és rendeltetési helyükre szállítják őket. A foglyok külön időben, külön kocsin és poggyász nélkül utaznak.²¹⁰ Ugyancsak december 30-án, az előző intézkedés kiegészítéseként született a rendelet, amelyben utasították Mitisz őrnagy térparancsnokot, hogy még aznap este legkésőbb négy óráig „a József újépületben” három szobát ágyneművel fűtessen be, s intézkedjék, hogy a ma este szállítandó Scudier, Roth és Philippovié hadifoglyokat nyugtatóvány ellenében átvegyék, s holnap reggel hatig őrizzék, amikor is azokat rendőri tisztviselők átveszik és rendeltetési helyükre kísérik.²¹¹ Ennek a három hadifogolynak a továbbszállításáról nincsenek ismereteink. Első lépésben őket is Debrecenbe szállíthatták, majd tovább Nagyváradra. A város biztonsága érdekében Kossuth 1849. február 8-án úgy rendelkezett, hogy a horvát foglyokat Fligely, Roth, Philippovié és Scudier kivételével Szatmárba kell szállítani.²¹²

²⁰⁶ MOL GK R. szekció 1848-102-4. Madarász id. december 21-i rendeletét a jelek szerint nem hajtották végre.

²⁰⁷ *Kéry* 1899. 609.

²⁰⁸ RPK 1848:508.

²⁰⁹ RPK 1848:629. Egyidejűleg két százados Nagykovácsra, továbbiak Ceglédre szállításáról született döntés. RPK 1848:629–630. Az említett foglyok elszállításának hírére Binder ezredes, a pesti laktanyák felügyelője és a vár parancsnoka azt javasolta, hogy a nevezettek elszállításával várják meg, amíg ők a számadással (?) elkészülnek! RPK 1848:628.

²¹⁰ RPK 1848:640. Madarász megjegyzése a fogalmazvány külzetén: „Ugy hogy ma este kísértessenek át az Újépületbe tartván [őket] magánosan”. Budai nemzetőrség ir.

²¹¹ RPK 1848:640.; Budai nemzetőrség ir.

²¹² KLÖM XIV. 371–373. o.

Summary

During the first week in October 1848 more than ten thousand Croatian captives fell into Hungarian captivity, as a result of clashes or forced capitulation. The study examines the less discussed question of what happened to these prisoners.

The first prisoners were taken at Székesfehérvár where Lieutenant General Jellačić, having signed an armistice a day after the battle at Pákozd on 29 September, marched through via Győr. The Croatians left behind to protect the supply and the field-hospital were disarmed after a minor resistance by the dwellers of Székesfehérvár on 3 October and 1100-1200 of them were taken prisoners. In the mean time, the dwellers in Nagykanizsa (Zala County) attacked the soldiers providing reinforcement for the Croatians, killing some of them and capturing the others. Ten officers and two hundred soldiers fell into captivity. The garrison left behind by Jellačić in Székesfehérvár had also been given the task to wait for the column sent from Slavonia to join the Croatian main body and lead by the generals Roth and Philippović. This column arrived near Fehérvár on 4 October. The advance guard of 1500 men was forced to lay down the arms by Hungarian forces at Báránd puszta (Fejér County) on 5 October. The main body, retreating towards Slavonia, was surrounded and forced to lay down the arms without any fight on 7 October at Ozora (Tolna County) by Mór Perczel and Artúr Görgei, including the generals and the officers, 7500 junior officers and soldiers. The prisoners captured at Fehérvár and Báránd puszta were transported to Pest, the ones taken at Ozora were escorted to Pécs, and after their vow of not taking up arms against Hungary again they were let go home.

The prisoners arriving in the capital were accommodated in Pest and Buda. They were kept at the Neugebäude in Pest, and then transported to Buda where they were lodged at the Barracks Háromnyúl and at the Grenadier Barracks in the Castle. The officers were imprisoned separately at the Joseph Barracks in the Castle. At the end of October groups of prisoners were ordered to do the entrenchment around Buda days on end. The town being crowded, the prisoners were transported partly to Eger, partly to work at the canalization of the rivers Tisza and Szamos. The latter ones were at the end of November transported to Debrecen, and then to Nagyvárád. The officers from Buda were escorted to Szeged where they got accommodation at the castle there.

Three prisoners at Buda were kept with special attention. One of them was Corps Major Frigely who had set off for Buda as Jellačić's messenger on 28 September to meet Lieutenant General Lamberg, commander-in-chief of all military forces in Hungary. The two generals of the Slavonian Croatian column, major generals Roth and Philippović were confined separately at the Joseph (bastion-)barracks. They were allowed to keep their servants but all other contacts were forbidden. They could take a walk every day on the barracks' bastion, individually and escorted by a guard. On 31 December the police transported them hastily and in strictest confidence separately to Debrecen. After the government's moving to Debrecen they were taken to Nagyvárád.

Dans la première semaine d'octobre de 1848, plus de dix mille Croates furent capturés par les Hongrois à l'issue d'affrontements et de redditions forcées. L'étude examine le sort réservé à ces prisonniers, ce qui est une question jusqu'alors peu étudiée.

La première capture de prisonniers eut lieu à Székesfehérvár où le général de division Jelačić signa l'armistice le lendemain de la bataille de Pákozd du 29 septembre avant de prendre la route vers Győr avec son armée. Les 1100 à 1200 Croates, qui restèrent à Székesfehérvár pour défendre l'hôpital militaire et les provisions stockées dans la ville, furent désarmés par la population le 3 octobre sans qu'ils puissent opposer une résistance majeure. Au même moment à Nagykanizsa (dans le département de Zala), la population attaqua les troupes de relève des Croates dont les soldats furent tués ou capturés. Dix officiers et deux cents soldats tombèrent ainsi en captivité. La garnison laissée à Fehérvár par Jelačić eut également la mission d'attendre la colonne en provenance de Slavonie sous la direction des généraux Roth et Philippović laquelle devait rejoindre le gros de l'armée croate. Cette colonne arriva près de Fehérvár le 4 octobre. Le lendemain, les forces hongroises forcèrent son avant-garde de 1500 personnes à déposer les armes au hameau de Báránd (dans le département de Fejér). Le gros de l'armée qui rebroussa chemin vers la Slavonie – des généraux, des officiers et 7500 sous-officiers et soldats – fut encerclé le 7 octobre à Ozora (dans le département de Tolna) par Mór Perczel, Artúr Görgei et le peuple soulevé avant d'être forcé à rendre les armes sans combat. Les personnes capturées à Fehérvár et au hameau de Báránd furent transférées à Pest, tandis que celles capturées à Ozora furent escortées à Pécs avant d'être relâchées à condition de jurer de ne plus prendre les armes contre la Hongrie.

Les prisonniers arrivés dans la capitale furent gardés à Pest dans le Bâtiment neuf avant d'être transférés à Buda dans deux casernes. Les officiers furent gardés à part dans la caserne Joseph du château de Buda. Fin octobre, certains groupes de soldats prisonniers reçurent l'ordre de participer à la construction des remparts élevés pour la défense de Buda. En raison de la surpopulation de la ville, les prisonniers furent ensuite transférés à Eger ou dans la région des rivières Tisza et Szamos où ils participèrent à la régularisation des eaux. Ces derniers furent transférés à Debrecen fin novembre avant d'être envoyés à Nagyvárad. Les officiers furent escortés de Buda à Szeged où ils étaient installés dans le château fort de la ville.

Trois officiers furent gardés à Buda avec un soin particulier. Le commandant de l'état major Frigely qui partit pour Buda le 28 septembre comme estafette de Jelačić en vue d'y rencontrer le général de division Lamberg nommé commandant en chef des troupes de Hongrie. Les deux autres, les généraux de brigade Roth et Philippović, généraux de la colonne croate de Slavonie furent gardés séparément dans la caserne Joseph dite le bastion. Ils purent conserver leurs ordonnances, mais ils ne pouvaient pas avoir d'autres contacts. En présence d'un gardien, ils avaient droit à une promenade quotidienne sur le bastion de la caserne. Le 31 décembre, la police les transféra séparément à Debrecen avec hâte et dans le plus grand secret. Après le déménagement du gouvernement à Debrecen, ces prisonniers furent envoyés à Nagyvárad.

In der ersten Oktoberwoche 1848 kamen – teilweise als Folge von Zusammenstößen, teilweise infolge von erzwungenen Waffenniederlegungen – mehr als zehntausend kroatische Gefangene in ungarische Gefangenschaft. Die Studie möchte einen Überblick über die bislang wenig untersuchte Frage geben, was mit diesen Gefangenen geschehen ist.

Die erste Gefangennahme ereignete sich in Székesfehérvár (Stuhlweißenburg), und zwar dort, wo Feldmarschallleutnant Jellačić infolge der Schlacht von Pákozd vom 29. September und infolge des am darauf folgenden Tag geschlossenen Waffenstillstandes mit seinem Heer in Richtung Győr (Raab) zog. Die zurückgebliebenen Kroaten, die die in Székesfehérvár angehäuften Bestände und das Militärhospital verteidigten, wurden am 03. Oktober von der Bevölkerung nach geringem Widerstand entwaffnet, und es wurden 1100-1200 Gefangene genommen. Zugleich stürmte die Bevölkerung in Nagykanizsa (Großkirchen, im Komitat Zala) die den kroatischen Nachschub sichernden Soldaten, tötete sie teilweise, bzw. nahm sie gefangen. Es gerieten zehn Offiziere und zweihundert Soldaten in Gefangenschaft. Eine weitere Aufgabe der von Jellačić in Székesfehérvár zurückgelassenen Garnison war es, auf den aus Slawonien unter der Leitung der Generäle Roth und Philippović kommenden Kriegszug – der sich dem kroatischen Hauptheer hätte anschließen müssen – zu warten. Dieser Kriegszug kam am 04. Oktober in das Vorfeld von Székesfehérvár. Die Vorhut, 1500 Mann, wurde am 05. Oktober von den ungarischen Kräften bei Báránpusztá (Komitat Fejér) zur Waffenniederlegung gezwungen. Das nach Slawonien umkehrende Hauptheer, die Generäle und Offiziere, 7500 Unteroffiziere und Soldaten wurden am 07. Oktober bei Ozora (Komitat Tolna) von Mór Perczel und Artúr Görgei, sowie dem aufständischen Volk umstellt und kampflös zur Waffenniederlegung gezwungen. Die bei Székesfehérvár und Báránpusztá Gefangengenommenen wurden nach Pest gebracht, die bei Ozora Gefangengenommenen nach Pécs (Fünfkirchen) begleitet, wo sie geloben mussten, keine Waffen gegen Ungarn zu ergreifen, und danach nach Hause zurückkehren durften.

Die in die Hauptstadt gebrachten Gefangenen wurden in Pest und Buda (Ofen) untergebracht. In Pest wurden sie im Újépület (Neugebäude) verwahrt und kamen dann nach Buda. Hier waren sie in der Kaserne Háromnyúl, bzw. in der Burg, in der Granatenkaserne in Haft. Die Offiziere wurden in der Josephkaserne in der Burg gesondert verwahrt. Aus der Mannschaft wurden Ende Oktober tagelang Truppen zum Wallbau abkommandiert, der Buda schützen sollte. Infolge der Überfüllung der Stadt wurden jedoch die Gefangenen teilweise nach Eger (Erlau) und teilweise zur Regulierung der Flüsse Theiß und Samosch abtransportiert. Diese Letzteren kamen anschließend Ende November nach Debrecen (Debreczin) und von dort später nach Nagyvárad (Großwardein). Von Buda wurden die Offiziere nach Szeged (Szegedin) begleitet, wo sie in der dortigen Burg untergebracht wurden.

Drei Gefangene wurden in Buda unter besonderen Vorkehrungen verwahrt. Generalstabsmajor Frigely, der am 28. September als Bote von Jellačić nach Buda kam, um Feldmarschallleutnant Lamberg zu suchen, der zum Oberkommandanten sämtlicher Streitkräfte in Ungarn ernannt worden war. Zudem die beiden Generäle der kroatischen Kriegszüge von Slawonien, Generalmajore Roth und Philippović, die gesondert in der Joseph-(Bastei-)Kaserne verwahrt wurden. Sie durften ihre Diener behalten, sonst jedoch zu Niemandem Kontakt halten. Sie hatten täglich die Möglichkeit, in Anwesenheit eines Wächters und einzeln in der zur Kaserne gehörenden Bastei zu spazieren. Am 31. Dezember wurden sie von der Polizei eilends und in aller Stille nach Debrecen begleitet. Nachdem die Regierung nach Debrecen gezogen war, kamen sie nach Nagyvárad.

В первой неделе октября 1848 года в результате сражений, а отчасти вынужденной капитуляции в венгерском плену оказалось более десяти тысяч военнопленных хорватов. Автор статьи намерен проанализировать до сего времени недостаточно изученный вопрос о том, что случилось с этими пленными.

Первые пленные были взяты в городе Секешфехервар, где после сражения при Пакозде 29 сентября после заключения перемирия на следующий день генерал Елашич вместе со своей армией отошел в направлении к городу Дьёр. Оставшихся хорватов, защищавших накопившееся в Фехерваре продовольствие и военный госпиталь, население города после небольшого сопротивления разоружило и 1100-1200 человек взяло в плен. Одновременно с этим в городе Надьканижа (комитат Зала) население города напало на войско, обеспечивавшее пополнение хорватов, и противник отчасти был уничтожен, а отчасти взят в плен. В плен было взято десять офицеров и двести солдат. Гарнизону, оставленному Елашичем в Секешфехерваре, была поставлена задача дожидаться там военную колонну, прибывающую из Славонии под командованием генералов Рот и Филиппович, они должны были присоединиться к главной хорватской армии. Названная военная колонна 4-го октября прибыла в предместье города Секешфехервар. 5-го октября аванпост этой колонны в составе 1500 человек венгерские силы в степи Баранд (комитат Фейер) принудили к капитуляции. Главные силы, повернувшие обратно в Славонию, в том числе генералов и офицеров, 7500 сержантов и рядовых 7 октября у Озора (комитат Тольна) Мор Перцель и Артур Гёргеи, при поддержке восставших жителей, окружили и без боя принудили к капитуляции. Военнопленные, сдавшиеся в Секешфехерваре и Баранде, были вывезены в Пешт, а оказавшиеся в плену у Озора, были препровождены в Печ, где они должны были дать клятву никогда больше не выступать с оружием в руках против Венгрии, после чего были отпущены домой.

Военнопленные, прибывшие в венгерскую столицу, были размещены в Пеште и Буде. В Пеште их охраняли в так называемом Новом Здании, затем они были отправлены в Буду. Здесь они охранялись в казарме Харомньюл („Три зайца”) и в Крепости – в Гранатовой казарме. Офицеры содержались отдельно – в крепостной казарме Йожефа. В конце октября группы из состава рядовых были командированы на строительство быстоинов, воздвигавшихся для обороны Буды. Однако по причине большой скученности и тесноты города военнопленные были транспортированы отчасти в город Эгер, а отчасти на работы по регулированию рек Тисса и Самош. Эта группа военнопленных в конце ноября затем была переведена в Дебрецен, а оттуда позднее – в Надьварад. Из Буды офицеры были препровождены в город Сегед, где их разместили в местной крепости.

Троих военнопленных в Буде охраняли с особой предосторожностью. Штабс-майор Фригели, который 28 сентября отправился в Буду в качестве связного Елашича, чтобы нанести визит генерал-лейтенанту Ламбергу, назначенному главнокомандующим всех венгерских вооруженных сил. Два генерала славонской военной колонны (генерал-майоры Рот и Филиппович) охранялись отдельно друг от друга в башенной казарме Йожефа. Им разрешили содержать при себе прислугу, но кроме этого они не могли общаться ни с кем другим. Они ежедневно могли каждый в одиночку совершать прогулку по бастиону, относившемуся к башенной казарме, в сопровождении охранника. 31 декабря полиция поспешно и в строжайшем секрете сопроводила их секретно в Дебрецен. После того, как правительство переехало в Дебрецен, пленные генералы были переведены в Надьварад.